

CHCE TO VÍCE SNAHY

ETNICKÁ DISKRIMINACE ROMSKÝCH
DĚTÍ V ČESKÝCH ŠKOLÁCH

AMNESTY
INTERNATIONAL

Amnesty International je globální hnutí více než 7 milionů lidí, kteří se zasazují o svět, kde jsou respektována lidská práva všech.

Naší vizí je svět, v němž každý člověk požívá všechna práva zakotvená ve Všeobecné deklaraci lidských práv a dalších mezinárodních standardech na ochranu lidských práv.

Jsme nezávislí na jakékoli vládě, politické ideologii, ekonomickém zájmu či náboženství. Finance získáváme zejména prostřednictvím členských příspěvků a darů veřejnosti.

**AMNESTY
INTERNATIONAL**

1. vydání, 2015, vydavatel:
Amnesty International Ltd
Peter Benenson House
1 Easton Street
London WC1X 0DW
United Kingdom

© Amnesty International 2015

Index: EUR 71/1353/2015 Czech
Původní Jazyk Publikace: Angličtina
Tisk Amnesty International,
Mezinárodní sekretariát, Spojené království

Všechna práva vyhrazena. Na publikaci se vztahují autorská práva. Pro účely advokační, kampaňové a vzdělávací lze její obsah bezplatně rozmnožovat jakýmkoli způsobem.

Tato podmínka se však nevztahuje na distribuci za účelem prodeje. Vlastníci autorských práv si vyhrazují právo být o výše uvedených aktivitách informováni z důvodu vyhodnocení dopadu této publikace. V případě rozmnožování textu za jinými než výše uvedenými účely, jeho použití v jiných publikacích, překladu či úprav textu si vydavatelé vyhrazují právo předchozího písemného souhlasu a případného nároku na poplatek. Pro vyžádání souhlasu či zodpovězení jakýchkoli otázek prosím kontaktujte copyright@amnesty.org

Fotografie na obálce: Školní třída v jednom z měst v České republice, která Amnesty International navštívila během roku 2014. © Amnesty International

amnesty.org

CONTENTS

SHRNUTÍ ZPRÁVY	5
Nepříměřené umisťování do základních škol praktických pro žáky s lehkým mentálním postižením	5
Segregace v běžných školách	6
Jiné formy nerovného zacházení	7
Klíčová doporučení	8
Metodologie	9
SLOVNÍČEK POJMŮ	12
1. DISKRIMINACE V ZÁKLADNÍCH ŠKOLÁCH PRAKTICKÝCH	13
Pokračující diskriminace Romů v číslech	14
Dosud provedená opatření	16
2010: Národní akční plán inkluzivního vzdělávání	16
2011: Vyhlášky o vzdělávání žáků se speciálními potřebami	16
2011: Strategie boje proti sociálnímu vyloučení 2011-2015	17
2012: Konsolidovaný akční plán k výkonu rozsudku D. H. a ostatní proti České republice	17
2015: Revidovaný akční plán pro výkon rozsudku D. H.	18
Příčiny pokračujícího nadměrného zastoupení Romů v praktickém vzdělávání	19
Zakořeněné předsudky v českém vzdělávacím systému	19
Nedostatek podpory pro romské děti se slabými výsledky	20
Nátlak na romské rodiče, aby souhlasili	25
2. SEGREGACE V BĚŽNÝCH ŠKOLÁCH	28
Zdi uvnitř škol	29

Ostrava	29
Brno	30
Oddělené skupiny a třídy	32
Odmítnutí v „dobrých“ školách	34
Segregované školy: méně kvalitní vzdělání	37
3. JINÉ FORMY DISKRIMINACE	40
Rasová šikana ve smíšených běžných školách	40
Odlišné zacházení s Romy	43
Obviňování Romů	43
Automatické testování romských žáků	44
Přípravné třídy	45
Uznání etnické rozmanitosti v učebních plánech	46
4. NESCHOPNOST PROSADIT PRÁVO A PLNIT MEZINÁRODNÍ ZÁVAZKY	48
Neschopnost řešit etnickou diskriminaci	49
Zákaz oddělených škol nebo tříd	51
Neschopnost zavést systém sběru dat	52
5. DOPORUČENÍ	54

SHRNUTÍ ZPRÁVY

Romské děti v České republice zažívají v základním vzdělání systematickou a přetrvávající diskriminaci. Amnesty International již několik let dokumentuje překážkovou dráhu, kterou se romští žáci a jejich rodiče musí probíjet, aby se jim dostalo rovného, inkluzivního a kvalitního vzdělání.

Diskriminace romských dětí v rámci vzdělávacího systému v České republice má tři hlavní formy: nadměrné zastoupení romských žáků v tzv. základních školách praktických (základních školách určených pro žáky s lehkým mentálním postižením), segregaci Romů v hlavním vzdělávacím proudu a další formy odlišného zacházení ve smíšených běžných školách.

K dnešnímu dni se českým úřadům nepodařilo tento problém odpovídajícím způsobem vyřešit. Po sobě jdoucí vlády zaujímaly nesystematický přístup místo toho, aby provedly systematickou reformu. Zásadní je to, že se vyhýbaly přiznání nebo řešení skutečnosti, že v jádru diskriminace, které čelí romské děti v českém vzdělávacím systému, leží etnické předsudky. Dopad reforem, které byly dosud zavedeny, na každodenní život romských dětí je tedy omezený.

Porušování lidských práv, jehož případy Amnesty International v této zprávě dokládá, je ve své podstatě systematické. Diskriminace Romů ve školách v České republice pokračuje celá desetiletí, od nedostatečného přístupu k základnímu vzdělání v 60. a 70. letech minulého století,¹ přes nepřiměřené a nahodilé umisťování Romů do zvláštních škol určených pro žáky s mentálním postižením,² až po segregaci a další formy odlišného zacházení v běžných školách.³ Systematický charakter tohoto porušování může vyřešit pouze hloubková reforma a jednoznačný závazek vymýtit předsudky proti Romům, které prostupují celý český vzdělávací systém.

NEPŘIMĚŘENÉ UMISŤOVÁNÍ DO ZÁKLADNÍCH ŠKOL PRAKTICKÝCH PRO ŽÁKY S LEHKÝM MENTÁLNÍM POSTIŽENÍM

V listopadu 2007 Evropský soud pro lidská práva rozhodl, že nepřiměřené umisťování romských dětí do zvláštních škol porušuje práva romských dětí na to, aby nebyly diskriminovány v přístupu ke vzdělání.⁴ Dosavadní úsilí o uvedení tohoto rozsudku do praxe se zaměřovalo na reformu diagnostických postupů a posílení opatření ohledně souhlasu rodičů s tímto umístěním. Vzhledem k tomu, že úřady nepřiznaly předsudky vůči Romům, které jsou součástí mnoho obecnějších příčin nadměrného zastoupení romských dětí v praktických školách a třídách, se však těmto reformám nepovedlo nepřiměřené umisťování romských dětí do základních škol praktických a vzdělávacích programů pro děti s lehkým mentálním

1 D. H. a ostatní proti České republice, rozsudek Velkého senátu (č. 57325/00). Nesouhlasný názor soudce Jungwerta, odst. 9

2 D. H. a ostatní proti České republice, odst. 206 a 207

3 Jako odvést žáky z některých hodin a učit je odděleně se školním asistentem.

4 D. H. a ostatní proti České republice, rozsudek Velkého senátu, odst. 210

postižením výrazně omezit. Podle výzkumu, který v roce 2014 provedla Česká školní inspekce, představují Romové okolo 32 % dětí, které studují v rámci vzdělávacích programů pro žáky s lehkým mentálním postižením.⁵ Tento počet je ve velkém nepoměru k počtu Romů v České republice, který se odhaduje na 150 až 300 tisíc, tj. 1,4-2,8 % celkové populace.⁶

Vláda uznala, že dosavadní úsilí nemá kýžený efekt, a proto v únoru 2015 přijala nový akční plán, který předjímal kompletní novelu školského zákona, „aby bylo zajištěno maximální dosažitelné... vzdělání v běžných školách pro všechny žáky“.⁷ Plán předjímal: posílené monitorování práce psychologických hodnoticích středisek ze strany České školní inspekce,⁸ zavedení povinné docházky v posledním ročníku mateřské školy⁹ a zejména zrušení vzdělávacího programu pro žáky s lehkým mentálním postižením za účelem začlenit je do běžného vzdělávání.¹⁰

Zavedení této novely, která by měla vstoupit v platnost v září 2016, stále vyžaduje přijetí prováděcích předpisů. Ta musí zajistit, že školy začlení romské žáky do běžných smíšených tříd a pomůžou jim čelit obtížím, spíše než aby podporovaly pokračování jejich „skupinové integrace“ v prakticky segregovaných třídách pro žáky se speciálními vzdělávacími potřebami.

Pokud tato reforma bude přijata beze zbytku, ukončení speciálního vzdělávacího programu pro žáky s lehkým mentálním postižením nabízí vyhlídku na významný pokrok směrem k dosažení integrovaného vzdělání pro romské děti, protože by tak byl odstraněn jeden z filtrů, které jsou v současnosti používány k jejich vyloučení z běžného vzdělávání. Pokud se však nebudou řešit také některé z faktorů, které ženou romské děti do základních škol praktických, romské děti se při zajišťování rovného přístupu ke kvalitnímu vzdělání budou i nadále potýkat s obtížemi. Tyto faktory zahrnují předsudky vůči Romům ze strany pedagogů, chronický nedostatek zdrojů pro podporu v překonávání potíží romských dětí hlavním vzdělávacím proudem, předsudky, kterým musí mnoho romských dětí čelit ze strany ostatních žáků ve smíšených běžných školách, a tlak, který pociťují rodiče, aby souhlasili s přestupem svých dětí do základní školy praktické.

SEGREGACE V BĚŽNÝCH ŠKOLÁCH

Tato zpráva zkoumá rovněž rozšířenou segregaci romských dětí v oddělených školách, budovách a třídách v hlavním vzdělávacím proudem. Zkoumá fyzické oddělování Romů od neromských dětí a nižší kvalitu vzdělání, které se jim v těchto podmínkách často dostává.

5 Česká školní inspekce. 2015. „Tematická zpráva: Žáci vzdělávání podle RVP ZV – přílohy upravující vzdělávání žáků s LMP.“ s. 6 Dostupné na: <http://www.csicr.cz/getattachment/9140af7c-eae6-425c-b097-c43938d885c4>

6 Výzkum veřejného ochránce práv k otázce etnického složení žáků bývalých zvláštních škol, 2012. s. 10 Dostupné na: http://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/DISKRIMINACE/Vyzkum/Vyzkum_skoly-zprava.pdf

7 Revidovaný akční plán k výkonu rozsudku Evropského soudu pro lidská práva ve věci *D. H. a ostatní proti České republice*. Únor 2015, s. 3-4.

8 Revidovaný akční plán, opatření B.4 a C.1

9 Revidovaný akční plán, opatření D.2

10 Revidovaný akční plán, opatření E

Ve všech městech, které Amnesty International během výzkumu pro tuto zprávu navštívila, se setkala se školami, které jsou místními běžně označovány za „romské školy“. Tento jev je všudypřítomný a v zásadě ho nezpochybňují ani místní úřady, které mají dané školy na starosti, ani ministerstvo školství.

Často se má za to, že segregované školství je výsledek segregace v bydlení. Ale tak tomu často není. Umisťování do škol probíhá v závislosti na spádových oblastech, kterým jsou přiřazeny jednotlivé školy. Pro školy jsou obecně závazné, ale rodiče si mohou vybrat jakoukoliv jinou školu. Školy ve stejné nebo podobné spádové oblasti se často výrazně liší zastoupením romských žáků.

Vliv rodičovského výběru je klíčovým hnacím mechanismem segregovaného vzdělání. Drtivá většina neromských rodičů vyhledává školy s žádným nebo nízkým počtem romských žáků a své děti ze škol přemísťují, pokud jim připadá, že tam je Romů příliš mnoho. Ředitelka výhradně romské školy Amnesty International řekla: „Během jednoho dne z naší školy odešlo 200 neromských žáků... [Ve škole] tehdy zůstalo okolo 260 žáků... [Neromští] rodiče tady nechtěli [své děti] nechat a jiné školy je přijaly.“ Dochází také k tomu, že mnoho romských rodičů, i když v žádném případě ne všichni, raději své děti posílají do „romských škol“, protože mají dojem, že se tam jejich dětem dostane větší pozornosti a budou čelit méně předsudkům ze strany učitelů a spolužáků. Tento fakt společně s principem volného výběru školy rodiči jistě jednotlivým školám a úřadům, které je spravují, bojí proti segregaci ztěžuje. Skutečnost je ovšem ta, že mnoho škol, které Amnesty International navštívila, se o tento boj ani nepokoušejí a tomuto rozdělení se přizpůsobí či je dokonce podporují. Místo toho, aby se snažily podpořit integraci tím, že budou romské žáky podporovat a bojovat proti předsudkům, našly si způsoby, jak žáky aktivně segregovat v oddělených školách, budovách a třídách.

Diskriminační praktiky, které podněcují vytváření etnický segregovaných škol a tříd, zahrnují záměrné oddělování žáků ze strany škol, odmítání ředitelů škol zapsat romské děti, neschopnost poprat se s předsudky, s nimiž se romské děti setkávají ve smíšených běžných školách, a nedostatek opatření ze strany státních a místních úřadů, která by řešila problém etnické segregace. Dělení škol na „romské“ a „neromské“ v důsledku nedostatku aktivity ze strany vlády a místních úřadů, zejména v otázkách monitorování a vynucování dodržování legislativy týkající se rovného zacházení, zůstává zakořeněné.

JINÉ FORMY NEROVNÉHO ZACHÁZENÍ

Romské děti v běžných školách čelí různým typům nerovného zacházení, včetně neschopnosti vhodně reagovat na rasovou šikanu ze strany spolužáků, příliš častého psychologického testování na mentální postižení před a po zápisu do školy a předsudků vůči romským žákům a jejich rodičům, které se týkají nedostatku disciplíny či neschopnosti vážit si vzdělání. Všechny tyto faktory přispívají k institucionalizaci odděleného a nerovného vzdělávání pro tisíce romských dětí.

Hluboce zakořeněná diskriminace Romů v českém vzdělávacím systému přiměla v září 2014 Evropskou komisi k tomu, aby proti České republice zahájila řízení pro porušení povinnosti plynoucí z antidiskriminační legislativy Evropské unie. Tento proces je stále na začátku. V jeho důsledku však česká vláda navrhla širší škálu reforem než kterákoliv jiná vláda od rozsudku Evropského soudu pro lidská práva z roku 2007. Kromě návrhu ukončit oddělené vzdělávací programy pro děti s lehkým mentálním postižením vláda také předložila návrh na

posílení financování podpory dětí s podprůměrnými výsledky v rámci hlavního vzdělávacího proudu.

Stále je příliš brzy na vyhodnocení významu těchto reforem, které teprve vstoupí v platnost a které vyžadují širokou škálu prováděcích předpisů. Předchozí reformy selhaly kvůli nedostatku ambicí, ale také kvůli neúspěchům v oblasti realizace a financování. Selhaly a vlastně ani nebyly navrženy s výhledem na úspěch, protože neřešily ani nepříznaly předsudky vůči Romům, které školy vedou k vyčleňování romských dětí z integrovaného běžného vzdělávání a místní úřady k tolerování těchto praktik.

Česká vláda musí dotáhnout do konce svůj slib z akčního plánu z roku 2015. Musí veřejně přiznat rozsáhlý vliv protiromských předsudků v českém vzdělávacím systému a zavázat se k tomu, že její reformy budou odpovídajícím způsobem financovány a monitorovány. Musí zajistit, že dojde k identifikaci diskriminačních praktik a k postihu odpovědných škol a úřadů. Evropská komise musí řízení pro porušení povinnosti nechat otevřené, dokud nedojde k hmatatelnému pokroku.

Diskriminace romských dětí v českém vzdělávacím systému porušuje české, evropské a mezinárodní právo v oblasti lidských práv. Trvá celá desetiletí a generacím Romů již odepřela rovné, kvalitní vzdělání a udržuje mnoho Romů v sociálním vyloučení. Je načase s ní skoncovat.

KLÍČOVÁ DOPORUČENÍ

- Premiér a ministr školství musí veřejně přiznat, že Česká republika čelí systematickému problému etnické diskriminace zacílené zejména proti romským dětem na základních školách, a vyjádřit jednoznačný závazek tuto diskriminaci řešit.
- Ministerstvo školství by mělo připravit plán s realistickým harmonogramem a rozpočtem pro postupné zrušení vzdělávacích programů pro žáky s lehkým mentálním postižením a začít ho neprodleně realizovat.
- Ministerstvo školství by mělo přidělit potřebné zdroje včetně finančních, lidských a technických, aby mohly být účinně zavedeny potřebné reformy, které zajistí integrované vzdělávání romských žáků v rámci hlavního vzdělávacího proudu.
- Ministerstvo školství by mělo zavést systém hodnocení zahrnující sankční mechanismy, který zajistí, že se bude řešit jakékoliv diskriminační zacházení ze strany učitelů, ostatních zaměstnanců školy a školských poradenských zařízení.
- Ministerstvo školství by mělo novelizovat školský zákon a uložit místním úřadům pozitivní povinnost předcházet výskytu etnické segregovanosti škol, a to také prostřednictvím požadavku přijmout plány k odstranění rasové segregace a přezkoumat spádové oblasti škol s cílem zajistit, aby nevedly k segregaci škol.
- Evropská komise musí zajistit, že řízení pro porušení povinnosti, které proti České republice zahájila kvůli porušení směrnice o rasové rovnosti, zůstane otevřené, dokud vláda nepřijme účinná opatření, která diskriminaci Romů ve vzdělávání ukončí.

METODOLOGIE

Právo romských dětí na vzdělání v České republice Amnesty International monitoruje a zkoumá od roku 2006. Její zjištění a doporučení byla publikována v několika zprávách a písemných návrzích mezinárodním orgánům monitorujícím lidská práva.¹¹ Od ledna do prosince 2014 Amnesty International provedla nový výzkum situace romských dětí v českém základním vzdělávání. Výzkum se zaměřil na čtyři města, kde výzkumný tým navštívil celkem: 24 běžných základních škol, čtyři základní školy praktické pro žáky s lehkým mentálním postižením a dvě střední odborná učiliště.¹² Výzkumný tým individuálně mluvil s 53 romskými rodiči a 29 dětmi. Dalších 40 romských dětí se zúčastnilo workshopů organizovaných Amnesty International, v jejichž rámci sdílely své zkušenosti a názory o školách.

Všechna čtyři města se vyznačují vnitřně stratifikovanou (městskou) romskou populací, která představuje 2 až 10 % všech obyvatel:¹³

- V Českých Budějovicích Amnesty International mluvila s rodiči a dětmi, kteří byli sociálně a ekonomicky integrovaní, tj. kteří byli zaměstnaní a vlastnili nebo si dlouhodobě pronajímali byt. Výzkumní pracovníci se také setkali s rodinami, které byly sociálně a ekonomicky marginalizované a žily na ubytovnách s nejistou držbou. V tomto městě Amnesty International mluvila se 13 rodiči a 9 dětmi.¹⁴ Rozhovory doplnily dva workshopy se 13 dětmi školního věku (viz níže).
- V Děčíně byly dotazované rodiny sociálně nejzranitelnější a jejich bytová situace byla nejistá. Amnesty International hovořila také s romskými rodinami z nižší střední třídy, patřícími mezi dlouhodobé obyvatele Děčína,¹⁵ které žijí v pronajatých bytech ve čtvrti na okraji města. V tomto městě Amnesty International mluvila se 13 rodiči a 7 dětmi. Rozhovory doplnily dva workshopy s více než 20 dětmi školního věku.
- Ostrava a Brno mají velkou a rozmanitou romskou populaci. Amnesty International v obou městech navštívila čtvrti, které jsou charakterizované socioekonomickým a prostorovým vyloučením Romů, a mluvila také s osobami, které žijí v integrovaném prostředí. V Ostravě výzkumníci mluvili s 18 rodiči a 13 dětmi a uspořádali workshop se 7 dětmi školního věku a dvě skupinové diskuse s romskými a

11 Viz například: Amnesty International. 2009. Nedokončený úkol: Romští žáci v České republice stále čelí překážkám ve vzdělání. EUR 71/003/2009. Amnesty International a European Roma Rights Centre. 2012. Česká republika: Česká vláda propadá už pátým rokem: Školy stále diskriminují Romy. EUR 71/006/2012.

12 5 škol v Děčíně (4 běžné, 1 praktická pro žáky s lehkým mentálním postižením), 4. – 8. května 2014; 5 škol v Českých Budějovicích (4 běžné, 1 praktická), 12. – 14. května 2014; 1 škola v Českém Krumlově (praktická), 13. června 2014; 7 škol v Ostravě (5 běžných, jedna praktická), 19. – 20. června a 23. – 24. října 2014; 9 škol v Brně (všechny běžné) 20. – 22. října 2014 a v lednu 2015.

13 Dvě procenta v Českých Budějovicích; zdroj: Jihočeský kraj, Zpráva o stavu romské menšiny v kraji za rok 2011, s. 3; 4 až 6 procent v Děčíně; zdroj: Agentura pro sociální začleňování, Děčín, Situační analýza, 2011; 5 procent v Brně, zdroj: Brno: Kašparová et al. 2008, Dlouhodobý monitoring situace romských komunit v České republice, Moravské locality, s. 24; 10 procent v Ostravě, zdroj: Rozhovor se zástupci města, Ostrava, 23. června 2014.

14 Tento počet zahrnuje také rozhovory ve městě Větrní 30 kilometrů od Českých Budějovic, které je známé tím, že zde žije významný počet romských obyvatel v segregovaných bytových jednotkách.

15 Romská populace je stratifikovaná nejen socioekonomicky, ale také ve vztahu k současnému bydlišti: čerství přistěhovalci (ze Slovenska) a dlouhodobí obyvatelé..

neromskými matkami (viz níže). V Brně proběhly rozhovory s devíti rodiči.

Tato čtyři města představují případové studie, v nichž Amnesty International zmapovala možnosti vzdělání (pro základní vzdělání) dostupné romským dětem a situaci ve škole, kterou si zvolily. Ve všech městech kromě Brna tyto možnosti zahrnovaly základní školu praktickou. Ve všech čtyřech městech se nacházely školy, které byly místními obyvateli chápány a nazývané jako „romské školy“, kde se podíl romských dětí pohyboval od 10 do 90 % (viz kapitola: Segregace v běžných školách).

Výzkum v terénu sestával z hloubkových rozhovorů s řediteli a dalšími zaměstnanci škol, z rozhovorů s místními úřady zodpovídajícími za dané školy, rozhovorů s romskými rodiči a dětmi, z pěti workshopů s romskými dětmi¹⁶ a ze dvou skupinových diskusí s romskými a neromskými matkami.¹⁷ Během výzkumu se Amnesty International setkala se zástupci Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy,¹⁸ České školní inspekce,¹⁹ kanceláře Veřejné ochránkyně práv²⁰ a s řadou nevládních organizací a odborníků pracujících v oblasti vzdělávání a rovného zacházení. Data shromážděná v rámci kvalitativního výzkumu doplnil průzkum všech navštívených škol, v jehož rámci Amnesty International školy požádala, aby poskytly údaje o počtu žáků studujících v rámci jednotlivých vzdělávacích programů,²¹ údaje o školních výsledcích a budoucích vzdělávacích dráhách absolventů, údaje o etnickém a sociálním prostředí žáků, včetně rozpisu těchto údajů pro jednotlivé vzdělávací programy atd.²²

Aby bylo možné vyhodnotit opatření přijatá vládou s cílem předcházet diskriminačnímu umisťování romských žáků do vzdělávacích programů pro žáky s lehkým mentálním postižením, první kapitola této zprávy využívá analýzu kvantitativních dat ohledně počtu žáků studujících v těchto vzdělávacích programech, provedenou externím odborníkem. Byla pro ni použita data ze statistické ročenky ministerstva školství.²³

Tato zpráva rovněž zkoumá kvalitu vzdělávání na etnicky segregovaných školách, jelikož je nedílnou součástí práva na vzdělání.²⁴ Kvalitu poskytovaného vzdělání je do určité míry možné vyvodit z výsledků škol, zejména z budoucích vzdělávacích drah absolventů. Další

16 V Děčíně (11. and 12. června 2014), Českých Budějovicích (14., 15. června 2014) a Ostravě (22. června 2014).

17 V Ostravě 23. října 2014

18 15. května 2014, Praha.

19 18. června 2014, Praha.

20 21. října 2014, Brno.

21 Tj. vzdělávací program pro běžné základní vzdělání, vzdělávací program pro žáky s lehkým mentálním postižením nebo individuální vzdělávací program.

22 Data poskytl 15 ze 24 škol a pět z nich poskytlo také odhady počtu žáků romské etnické příslušnosti. Některé školy odmítly poskytnout odhad počtu romských žáků písemně, ale uvedly je během setkání se zástupci Amnesty International.

23 <http://toiler.uiv.cz/rocenka/rocenka.asp>

24 Zpráva zvláštního zpravodaje pro právo na vzdělání, A/HRC/20/21 2012, odst. 82.

zdroj údajů o kvalitě vzdělání poskytují vzdělávací programy škol. Amnesty International pověřila skupinu odborníků z Ústavu výzkumu a rozvoje vzdělávání z Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy, aby provedla analýzu sedmi etnicky segregovaných škol (viz kapitola: Segregace v běžných školách).

Všechny osoby, které tato zpráva cituje, souhlasily s použitím svých svědectví pro účely této publikace. Byly informovány o povaze práce Amnesty International. Všechna jména dotazovaných romských dětí a jejich rodičů byla v této zprávě změněna, aby byla zajištěna důsledná ochrana anonymity mluvčích.

Rozhovory s romskými dětmi, jejich rodiči a školami proběhly v češtině. Většina z nich byla nahrána a přepsána do angličtiny. Svědectví mají podobu doslovného přepisu a citací, aby byla použita terminologie mluvčích. V některých případech označují „praktické školy“ výrazem „zvláštní školy“. Někteří z nich také mluví o „Cikánech“ a ne o „Romech“. Pokud to bylo možné, svědectví romských dětí a rodičů byla doplněna tvrzeními a názory škol a/nebo úřadů. Některá svědectví dětí byla získána v podobě kreseb, které vznikly během workshopů, a na základě jejich následovné interpretace během rozhovoru s dětmi.

SLOVNÍČEK POJMŮ

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání: Dokument vydaný Ministerstvem školství, který stanovuje závazné učební standardy pro základní školy.

Běžná základní škola: Základní škola, na níž výuka probíhá podle Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání.

Smíšená běžná základní škola: Pro účely této zprávy se tento termín týká škol, které nejsou považovány za etnicky segregované – ať už fakticky (téměř etnicky homogenní) nebo na základě reputace (kde romští žáci sice nepředstavují více než 40 % všech žáků, ale veřejnost školu přesto považuje za romskou).

Školská poradenská zařízení/Pedagogicko-psychologické poradny: státní orgány, které provádějí pedagogicko-psychologické testování žáků a vydávají testovaným dětem doporučení ohledně možností budoucího vzdělávání.

Základní škola praktická: škola určená pro žáky s lehkým mentálním postižením. Žáci se zde učí podle Přílohy Rámcového vzdělávacího programu pro žáky s lehkým mentálním postižením.

Sociálně znevýhodněné prostředí: Podle školského zákona je sociální znevýhodnění:

- a) rodinné prostředí s nízkým sociálně kulturním postavením, ohrožené sociálně patologickými jevy,
- b) nařízená ústavní výchova nebo uložená ochranná výchova, nebo
- c) postavení azylanta, osoby požívající doplňkové ochrany a účastníka řízení o udělení mezinárodní ochrany na území České republiky podle zvláštního právního předpisu.²⁵

Ředitelé škol, s nimiž Amnesty International hovořila, tuto definici považovali za nevhodné vodítko. K určení počtu žáků pocházejících ze „sociálně znevýhodněného prostředí“ školy používaly různá *ad hoc* kritéria, jako např. zaměstnanecký status rodičů nebo jejich „bytovou situaci“.

Speciální třída: Pro účely této zprávy je zvláštní třída třída v běžné škole nebo základní škole praktické pro žáky, kterým bylo diagnostikováno lehké mentální postižení.

Speciální škola: Speciální škola pro žáky se zdravotním postižením včetně vážného mentálního, tělesného, zrakového nebo sluchového postižení nebo vad řeči.

Lehké mentální postižení: Podle Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání je lehké mentální postižení diagnostikováno v případech, kdy se IQ daného jedince pohybuje mezi 50 a 69. V době, kdy vznikla tato zpráva, bylo definováno jako „snížení rozumových schopností v důsledku organického poškození mozku; u takto postižených jedinců dochází k zaostávání duševního vývoje, i když většina z nich dosáhne úplné nezávislosti v osobní péči a v domácích praktických dovednostech“.²⁶

²⁵ Školský zákon 261/2004 Sb., § 16, odst. 4a.

²⁶ Ministerstvo školství, Rámcový vzdělávací program, verze platná od 1. září 2013, s. 139

1. DISKRIMINACE V ZÁKLADNÍCH ŠKOLÁCH PRAKTICKÝCH

Po desetiletí je velký počet romských dětí v České republice umisťován do škol určených pro žáky s mentálním postižením. V minulosti tyto školy nabízely ve srovnání s běžnými základními školami významně omezené učební osnovy.²⁷ V roce 2004 vláda uznala, že tato praxe je neudržitelná, a zahájila právní reformu, která formálně zrušila zvláštní školy pro žáky s lehkým mentálním postižením. Část školského zákona z roku 2004 však stanovila, že žáci se „speciálními vzdělávacími potřebami“ mohou být vzděláváni v rámci „upravených vzdělávacích programů“.²⁸ Praktické důsledky této právní reformy jsou omezené. Zvláštní školy toto označení jednoduše odstranily ze svého názvu, začaly být všeobecně známé pod názvem „praktické“ školy a i nadále nabízely omezené osnovy.²⁹

V listopadu 2007 Evropský soud pro lidská práva rozhodl, že nepoměrné umisťování romských dětí do zvláštních škol porušuje práva romských dětí na to, aby nebyly diskriminovány v přístupu ke vzdělání.³⁰ Evropský soud vládu vybídl, aby tuto diskriminaci ukončila a napravila její důsledky.³¹

D. H. A OSTATNÍ PROTI ČESKÉ REPUBLICCE

Ve svém přelomovém rozsudku z listopadu 2007 *D. H. a ostatní proti České republice* Velký senát Evropského soudu pro lidská práva rozhodl, že umisťování romských dětí do zvláštních škol pro děti s lehkým mentálním postižením, kde se učí menší objem učiva a kde nejsou zavedeny žádné vhodné postupy, které by napadly chybné umístění dítěte nebo které by vedly k případnému návratu do hlavního vzdělávacího proudu, představuje diskriminaci. Soud dospěl k závěru, že vzdělávání romských dětí není chráněno opatřeními, která by zaručila, že stát zohlednil speciální potřeby, které pramení z jejich znevýhodněného postavení. V důsledku toho byly romské děti umisťovány do zvláštních škol a dostávalo se jim vzdělání, které jejich obtíže jen zhoršovalo. Docházelo zde tedy k nepřímé diskriminaci, v níž teoreticky neutrální způsob hodnocení vzdělávacích potřeb měl na romské žáky diskriminační dopad.³² Rozsudek identifikoval potřebu zajistit, že uspořádání výuky romských dětí bude chráněno opatřeními proti možné diskriminaci, včetně souhlasu rodičů s vhodným (nediskriminačním) testováním.³³ Zejména požadoval, aby vláda zajistila, aby jakékoliv oddělené

²⁷ *D. H. a ostatní proti České republice*, rozsudek Velkého senátu Evropského soudu pro lidská práva (číslo 57325/00), odst. 25

²⁸ Školský zákon 561/2004, §16 (10)

²⁹ Amnesty International. 2009. *Nedokončený úkol: Romští žáci v České republice stále čelí překážkám ve vzdělání*. EUR 71/003/2009, s. 16

³⁰ *D. H. a ostatní proti České republice* rozsudek Velkého senátu Evropského soudu pro lidská práva, odst. 210

³¹ Tamtéž odst. 216

³² *D. H. a ostatní proti České republice*, rozsudek Velkého senátu (č. 57325/00), odst. 207, 208

³³ Požadovaná opatření shrnuje Oddělení pro výkon rozsudků Evropského soudu pro lidská práva (DG-HL) v roce 2010. Dostupné na stránkách oddělení pod: CM/Inf/DH(2010)47

vzdělávání nakonec vedlo k inkluzi do běžného vzdělávacího systému.³⁴

Po vynesení tohoto rozsudku české úřady zahájily pomalý proces reformy, aby zajistily dodržení povinností uložených soudem. Dosavadní úsilí se zaměřovalo zejména na reformu diagnostických postupů a posílení opatření k zajištění souhlasu rodičů s tímto umístováním. Reformy ovšem nepřiznaly předsudky proti romským dětem, které jsou součástí řady dalších příčin nadměrné přítomnosti romských dětí v základních školách praktických a v praktických třídách. Proto se jim nepovedlo výrazněji omezit nepoměrné umístování romských dětí do základních škol praktických a vzdělávacích programů pro děti s lehkým mentálním postižením.

POKRAČUJÍCÍ DISKRIMINACE ROMŮ V ČÍSLECH

Podle průzkumu, který v roce 2014 provedla Česká školní inspekce, jsou okolo 32,4 % dětí, které studují v rámci vzdělávacích programů pro žáky s lehkým mentálním postižením, Romové.³⁵ Toto číslo je ve výrazném nepoměru k odhadovanému počtu Romů v České republice – mezi 150 000 a 300 000, tj. 1,4-2,8 % celkové populace.³⁶

Česká vláda se i přes výrazně nadměrné zastoupení Romů v praktických školách snaží těchto 32 % prezentovat jako ukazatel pokroku, jelikož v roce 2012 to bylo 35 %.³⁷ Česká školní inspekce (inspekce) je státní orgán zodpovědný za dohled nad školami, včetně dodržování legislativy z jejich strany. Konstatovala, že je obtížné analyzovat trendy na základě ročních údajů z let 2012 a 2014, protože byly shromážděny za použití různých metodologií, a jsou tedy nesrovnatelné.³⁸ Od roku 2013 inspekce provádí výzkumy etnické příslušnosti žáků ve školách, které vzdělávají žáky, jimž bylo diagnostikováno lehké mentální postižení.³⁹ Podle inspekce může jakákoliv diskuse ohledně trendů začít až po dvou letech shromažďování dat na základě této konzistentní metodologie.⁴⁰ Podíváme-li se na data za poslední dva roky, kdy byla tato konzistentní metodologie použita, zjistíme, že podíl romských dětí zapsaných do

34 D. H. a ostatní proti České republice, odst. 207

35 Česká školní inspekce. 2015. „Tematická zpráva: Žáci vzdělávání podle RVP ZV – přílohy upravující vzdělávání žáků s LMP.“ s. 6 Dostupné na: <http://www.csicr.cz/getattachment/9140af7c-eae6-425c-b097-c43938d885c4>

36 Výzkum veřejného ochrání práv k otázce etnického složení žáků bývalých zvláštních škol, 2012. s. 10 Dostupné na: http://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/DISKRIMINACE/Vyzkum/Vyzkum_skoly-zprava.pdf

37 Viz Communication from the Czech Republic concerning the case of D.H. (Zpráva z České republiky ohledně případu D. H.) (č.. 77325/00), 26. listopadu 2013, s.2. Dostupné na:

<https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=2401525&SecMode=1&DocId=2081536&Usage=2>;

Communication from the Czech Republic concerning the case of D.H. and Others v Czech Republic (Zpráva z České republiky ohledně případu D. H. a ostatní proti ČR) (č. 57325/00), 10. února 2015, s. 12. Dostupné na:

<https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=2684956&SecMode=1&DocId=2234972&Usage=2>

38 Rozhovor s ústředním inspektorem České školní inspekce a jeho zástupcem. 18. června 2014, Praha.

39 Vládní akční plán pro výkon rozsudku D. H. , opatření F (bývalé opatření E). Aktualizovaná verze plánu z roku 2015 je dostupná zde:

<https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=2684956&SecMode=1&DocId=2234972&Usage=2>

40 Rozhovor s ústředním inspektorem České školní inspekce a jeho zástupcem. 18. června 2014, Praha.

vzdělávacích programů pro žáky s lehkým mentálním postižením se ve skutečnosti zvýšil z 28,2 % v roce 2013 na 32,4 % v roce 2014.⁴¹ Je třeba poznamenat, že celkový počet romských dětí v těchto programech se v tomto období snížil ze 4198 na 3468, což představuje snížení o 11 %. Na tento fakt je však nutné nahlížet v kontextu celkového snížení počtu žáků v těchto programech ve stejném období o 25 %.⁴² Je tedy zjevné, že zlepšení diagnostických postupů a bezpečnostních opatření a postupný vývoj k více inkluzivnímu vzdělávání obecněji nepřineslo romským školákům úměrný prospěch – což ukazuje na existenci dalších pevně zakotvených faktorů, které stojí za vyčleněním romských dětí z běžného vzdělávání.

Analýza a) dat ohledně žáků, kterým bylo diagnostikováno lehké mentální postižení v jednotlivých krajích, a b) dat z oficiálního sčítání lidu ohledně poměru Romů k populaci v těchto krajích⁴³ naznačuje silnou korelaci mezi poměrem žáků, kterým bylo diagnostikováno lehké mentální postižení, a počtem romských dětí v daném kraji.⁴⁴ Stručně řečeno, v krajích s vysokým procentem Romů je pravděpodobnost, že bude dítěti diagnostikováno lehké mentální postižení vyšší. Podle analýzy, kterou v roce 2014 provedla Česká odborná společnost pro inkluzivní vzdělávání a která se zaměřila na různá možná vysvětlení výskytu lehkého mentálního postižení, byl počet Romů v daném kraji statisticky zdaleka nejvýznamnější faktor.⁴⁵ Rozdíly v počtu Romů mezi jednotlivými kraji v roce 2014 vysvětlily 76 % variance ve výskytu této diagnózy mezi jednotlivými kraji.⁴⁶ Další klíčové faktory, jako počet Romů žijících v sociálně vyloučených oblastech a počet osob pobírajících příspěvky na bydlení nebo míra nezaměstnanosti v daném kraji, byly statisticky relevantní, ale měly na předvídání počtu žáků s lehkým mentálním postižením v kterémkoliv kraji mnohem slabší vliv.⁴⁷

Rozdíly mezi jednotlivými kraji v počtu žáků s lehkým mentálním postižením, společně s čísly České školní inspekce, která ukazují nárůst podílu romských dětí na počtu všech žáků vzdělávaných v rámci programů pro žáky s lehkým mentálním postižením, silně naznačuje, že dosud přijatá opatření nefungují nebo nefungují ani zdaleka tak dobře, aby účinně vyřešila dlouhotrvající diskriminaci, které romské děti v této oblasti stále čelí.

Ombudsman v roce 2012 dospěl k závěru, že nepoměrné zastoupení romských dětí mezi dětmi, kterým bylo diagnostikováno lehké mentální postižení, jež neodpovídá početnímu

41 Zpráva z České republiky ohledně případu *D. H. a ostatní proti ČR* (č. 57325/00), 10. února 2015, s. 13, tabulka 3.

42 Zpráva z České republiky ohledně případu *D. H. a ostatní proti ČR* (č. 57325/00), 10. února 2015, s. 13, tabulka 3.

43 Přestože jsou výsledky považovány za nepřesné, jelikož mnoho Romů neuvádí v oficiálním sčítání lidu svou etnickou příslušnost, data ze sčítání lidu z roku 2011 uvádějí kraje s vyšší koncentrací romského obyvatelstva: Ústecký kraj (15,4 Roma na 1000 obyvatel), Moravskoslezský (5,7 Roma na 1000 obyvatel) a Středočeský kraj (4,3 Roma na 1000 obyvatel). Zdroj: Český statistický úřad, „Sčítání lidu 2011: Národnostní složení obyvatelstva“, Praha, 30. června 2014, s. 7.

44 Zdroj: Jan Klusáček. 2015. Analýza ročních statistik Ministerstva školství pro Amnesty International (v dokumentech Amnesty International), s. 1. Viz také: (Česky): ČOSIV. 2014. „Nálepkování dětí s diagnózou mentální postižení v České republice“, Praha, prosinec 2014, s. 9

45 ČOSIV. 2014., tamtéž poznámka 33, s. 9-10.

46 Určující koeficient, který vysvětluje rozdíly v počtu případů lehkého mentální postižení a poměru romských dětí k počtu obyvatel, je 0,76, je zde tedy silná korelace. Zdroj: tamtéž poznámka 40

47 ČOSIV. 2014., tamtéž poznámka 33, s. 9-10

zastoupení Romů v české společnosti, představuje diskriminaci.⁴⁸ Malý pokles, k němuž došlo v posledních dvou letech, nestačí k tomu, aby bylo možné tento závěr přehodnotit.

Amnesty International během svého výzkumu mluvila s řediteli pěti základních škol praktických⁴⁹ v různých městech a také s ředitelem běžné základní školy, která organizuje výuku pro žáky s lehkým mentálním postižením.⁵⁰ Někteří z nich přiznali, že většinu jejich žáků tvoří Romové. Hodně toho vypovídá zejména přiznání některých ředitelů, že jejich školy jsou v daném místě označovány za „romské školy“. Ředitelka základní školy praktické v Ostravě Amnesty International ukázala video, které její žáci natočili v rámci „Týdne pro inkluzi“.⁵¹ Všichni žáci, kteří figurovali ve videu a na fotkách prezentovaných školou, byli Romové.⁵² Romské matky, jejichž děti tuto školu navštěvují, uvedly, že Romové představují okolo 90 % všech žáků.⁵³ V běžné škole E, která má speciální třídy pro žáky s lehkým mentálním postižením, jsou téměř 70 % těchto žáků Romové.⁵⁴

DOSUD PROVEDENÁ OPATŘENÍ

2010: NÁRODNÍ AKČNÍ PLÁN INKLUZIVNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ

V reakci na rozsudek Evropského soudu pro lidská práva z roku 2007 vláda přijala v březnu 2010 Národní akční plán inkluzivního vzdělávání. Plán předjímá dlouhodobou reformu českého vzdělávacího systému se zaměřením na práci diagnostických a poradenských zařízení. Jedním z cílů bylo zavést opatření, která by zaručila podporu žáků s různými vzdělávacími potřebami, a to i v rámci hlavního vzdělávacího proudu. Přestože plán uznal potřebu zavést inkluzivní vzdělávání pro všechny včetně Romů, etnické diskriminaci v českém vzdělávacím systému se dokument explicitně nevěnoval.⁵⁵

2011: VYHLÁŠKY O VZDĚLÁVÁNÍ ŽÁKŮ SE SPECIÁLNÍMI POTŘEBAMI

V souladu s tímto akčním plánem vláda v dubnu a květnu 2011 přijala novely dvou vyhlášek: o poskytování poradenských služeb ve školách⁵⁶ a o vzdělávání dětí, žáků a studentů se

48 DH-DD(2012)803: Zpráva z České republiky týkající se případu D.H. a ostatní proti ČR (č. 57325/00). Výzkum veřejného ochránce práv k otázce etnického složení žáků bývalých zvláštních škol, 2012, s. 14. Dostupné na:

<https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=2153914&SecMode=1&DocId=1924992&Usage=2>

49 Fyzicky jsme navštívili čtyři školy a s jedním ředitelem byl veden rozhovor na společné schůzi na školském odboru Krajského úřadu v Ústí nad Labem.

50 Města Ústí nad Labem, Děčín, České Budějovice, Český Krumlov, Ostrava a běžná škola E v Děčíně.

51 Iniciativa organizovaná nevládními organizacemi, jejímž cílem je podporovat inkluzi znevýhodněných dětí do běžného vzdělávání. Viz <http://tydenproinkluzi.cz/>

52 Škola K. v Ostravě. Rozhovor z 22. října 2015.

53 „Jenom Romové, je tady asi 90 procent Romů a 10 procent bílých.“ Skupinová diskuse s romskými matkami v komunitním centru v Ostravě, 23. října 2014.

54 Interview s ředitelem školy E v Děčíně, 6. května 2014

55 Amnesty International, 2011. Česká republika: Písemný návrh Výboru ministrů Rady Evropy ohledně D.H. a ostatní versus ČR. s. 2-3, Dostupné na: <http://www.amnesty.org/en/library/asset/EUR71/005/2011/en/65f6ddcd-17df-4756-874a-cd121427f210/eur710052011en.pdf>

56 Č.. 72/2005

speciálními vzdělávacími potřebami.⁵⁷ Novelty vstoupily v platnost 1. září 2014 a jejich cílem bylo posílit opatření týkající se umisťování žáků do základních škol praktických pro žáky s lehkým mentálním postižením. Zdůrazňovaly povinnost informovat žáky a jejich zákonné zástupce o povaze a obsahu poradenských služeb. V souladu s těmito vyhláškami muselo umístění do třídy nebo skupiny žáků se zdravotním postižením předcházet doporučení od školského poradenského zařízení, diskuse s rodičem nebo zákonným zástupcem dítěte a jeho informovaný souhlas.⁵⁸

Přestože tyto novelizované vyhlášky vyhrazovaly, že do základních škol praktických nebo tříd mohou být umístěni jen žáci se zdravotním postižením,⁵⁹ nepovedlo se jim zavést explicitní povinnost pro místní úřady, aby byly děti ze sociálně znevýhodněného prostředí vzdělávány v běžných školách. To bylo zásadní opomenutí vzhledem ke zjištění České školní inspekce z roku 2010, podle něhož je vzdělávací systém často neschopný rozlišovat mezi potřebami žáků ze sociálně znevýhodněného prostředí a žáků s postižením.⁶⁰

2011: STRATEGIE BOJE PROTI SOCIÁLNÍMU VYLOUČENÍ 2011-2015

V září 2011 vláda přijala Strategii boje proti sociálnímu vyloučení, která se zabývá také vyloučením Romů ve vzdělávání. Přiznala, že českému vzdělávacímu systému „chybí schopnost udržet v běžných školách řadu specifických skupin dětí, které jsou posléze vystaveny segregaci v oddělených skupinách nebo školách a často se jim nedostává vhodného běžného vzdělání“.⁶¹ Strategie přinesla několik ambiciózních cílů, jako je postupné rušení základních škol praktických. Stejně jako Národní akční plán inkluzivního vzdělávání však strategie nebyla dostatečně podložená a nebyla zavedena do praxe.

2012: KONSOLIDOVANÝ AKČNÍ PLÁN K VÝKONU ROZSUDKU D. H. A OSTATNÍ PROTI ČESKÉ REPUBLICE

V listopadu 2012 vláda předložila „konsolidovaný akční plán“ v reakci na opakovanou kritiku ze strany Výboru ministrů Rady Evropy ohledně pomalého výkonu rozsudku *D. H.*⁶² V návaznosti na některá dřívější opatření, jejichž cílem bylo posílit opatření ohledně umisťování žáků do praktických škol a tříd, akční plán zahrnoval závazek zrušit některá kritizovaná ustanovení, jako je např. praxe „diagnostických pobytů“⁶³, jejichž prostřednictvím žáci mohli být na zkušební dobu, která činila až šest měsíců, umístěni do základních škol praktických, aniž by jim bylo průkazně diagnostikováno mentální postižení,⁶⁴ a tolerance umisťování žáků se zdravotními problémy, ale bez diagnostikovaného mentálního postižení, do tříd pro žáky s

57 Č.. 73/2005

58 Vyhláška 72/2005, novelizovaná vyhláškou 147/2011, odst. 9.1, v platnosti od 1. září 2014.

59 Po šestiměsíčním období umožněném ustanovením o „diagnostickém pobytu“.

60 Česká školní inspekce., 2010., s. 6

61 Agentura pro sociální začleňování, *Strategie boje proti sociálnímu vyloučení 2011-2015*, s. 19.

62 Konsolidovaný akční plán. Předložený 20. listopadu 2012.

63 Vyhláška 73/2005, odst. 9,2

64 Příslušná ustanovení vyhlášek 72/2005 a 73/2005 byla novelizována v květnu 2014 vyhláškou 103/2014

mentálním postižením.⁶⁵

Konsolidovaný akční plán však stále nenastínil širší reformy potřebné k tomu, aby byl český vzdělávací systém v souladu s rozsudkem D. H. a aby se skončovalo s rasovou segregací. Plán neobsahoval dostatečné podrobnosti o tom, jak má být začlenění romských žáků do běžného vzdělávacího systému dosaženo, nezahrnoval dostatečné prostředky pro efektivní monitorování a podporu pro děti se speciálními vzdělávacími potřebami v běžném vzdělávání, a nevěnoval se odpovídajícím způsobem segregaci v běžném vzdělávání.⁶⁶

2015: REVIDOVANÝ AKČNÍ PLÁN PRO VÝKON ROZSUDKU D. H.

Na základě přiznání, že dosavadní úsilí nemělo požadovaný účinek, byl v únoru 2015 nahrazen Konsolidovaný akční plán z roku 2012 Revidovaným akčním plánem, který předjímal komplexní novelu školského zákona, „aby bylo zaručeno maximální možné... vzdělávání v běžných školách pro všechny žáky“. ⁶⁷ Plán předjímal také posílené monitorování práce školských poradenských zařízení Českou školní inspekcí,⁶⁸ zavedení povinné předškolní docházky v posledním roce⁶⁹ a, což je významné, zrušení vzdělávacího programu pro žáky s lehkým mentálním postižením za účelem jejich začlenění do běžného vzdělávání, za využití vhodného financování na podporu jejich vzdělávacích potřeb.⁷⁰ Realizace této reformy, která by měla vstoupit v platnost v září 2016, stále vyžaduje přijetí dalších předpisů. Ta musí zajistit, že školy se budou snažit žáky začlenit do běžných tříd a pomoci jim s problémy, místo aby pokračovaly v jejich „skupinové integraci“ v prakticky segregovaných třídách pro žáky se speciálními vzdělávacími potřebami.

Pokud bude tato novela přijata jako celek, ukončení speciálního vzdělávacího programu pro žáky s lehkým mentálním postižením slibuje výhledu na výrazný pokrok k dosažení integrovaného vzdělávání pro romské děti, neboť by došlo k odstranění jednoho z filtrů, které se v současnosti používají, aby byly tyto děti vyloučeny z běžného vzdělávání. Pokud se však nebudou řešit také některé ze skrytých faktorů, které romské děti ženou do praktických škol, tyto děti budou i nadále mít problémy se zajištěním rovného přístupu ke kvalitnímu vzdělání. Tyto faktory analyzujeme v dalším oddílu. Zahrnují především předsudky vůči Romům ze strany pedagogů, nedostatek podpory a prostředků pro romské děti, které mají v běžném vzdělávacím systému problémy, předsudky vůči mnoha romským dětem ze strany jejich spolužáků ve smíšených běžných školách a tlak, který pociťují jejich rodiče, aby souhlasili s přestupem svých dětí do základní školy praktické.

⁶⁵ Konsolidovaný akční plán, opatření A a B.

⁶⁶ Amnesty International, 2012. Česká republika: Komentáře ke konsolidovanému akčnímu plánu pro výkon rozsudku Evropského soudu pro lidská práva ve věci D. H. a ostatní proti České republice, 28. listopadu 2012, s. 2

⁶⁷ Revidovaný akční plán pro výkon rozsudku Evropského soudu pro lidská práva ve věci D. H. a ostatní proti České republice. Únor 2015, s. 3-4

⁶⁸ Revidovaný akční plán, opatření B.4 a C.1

⁶⁹ Revidovaný akční plán, opatření D.2

⁷⁰ Revidovaný akční plán, opatření E

PŘÍČINY POKRAČUJÍCÍHO NADMĚRNÉHO ZASTOUPENÍ ROMŮ V PRAKTICKÉM VZDĚLÁVÁNÍ

ZAKOŘENĚNÉ PŘEDSUDEKY V ČESKÉM VZDĚLÁVACÍM SYSTÉMU

Česká vláda argumentuje tím, že novely vyhlášek ke školskému zákonu o vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami z roku 2011⁷¹ vyvolaly „výrazné zlepšení v této otázce“.⁷² Výše uvedené statistiky naznačují, že je to poněkud přehnané.

Podle škol, které Amnesty International navštívila, změny v umísťování do základních škol praktických, které přijalo Ministerstvo školství v roce 2011 (a 2014), přinutily školská poradenská zařízení, aby byla při diagnostice lehkého mentálního postižení přísnější. Řada ředitelů škol, kterých se Amnesty International dotazovala, uznala, že v minulosti tato zařízení byla schopná u dítěte diagnostikovat lehké mentální postižení, i když ve skutečnosti žádné nemělo. Jedna ředitelka to vyjádřila takto: „Dělali to proto, aby [dítěti] usnadnili situaci. Věděli, že s běžnou základní školou si dítě neporadí, a proto doporučili skupinovou integraci.“⁷³

Představa, že mnoho romských dětí je na tom lépe v základních škol praktických, je však i přes změny zákona nadále rozšířená. Mnoho běžných škol i nadále doporučuje dětem se slabými výkony psychologické testy a romští rodiče pocítují tlak, aby toto přemístění přijali. Tento přístup byl v hrubých obrysech vyjádřen v článku, který v roce 2015 napsal učitel základní školy praktické s názvem „Totalita diletantů: Pohled z praxe na vzdělávání Romů“. Jeho autor prohlašuje, že „do praktických škol jsou vřazováni [romské děti], protože tam patří. ZŠP jsou pro romské žáky velkým dobrodíním a pomocí, stejně jako pro slabozraké brýle, pro nedoslýchavé naslouchátka a pro imobilní jedince invalidní vozíky.“⁷⁴

Během svého výzkumu Amnesty International doložila několik případů, kdy byly romské děti testovány a následně umístěny do základní školy praktické, i když s tím jejich rodiče nebo právní zástupci nesouhlasili. Obvykle bylo doporučeno, aby byly děti přemístěny do základní školy praktické poté, co dosahovaly v některých oblastech zjevně podprůměrné výsledky, zejména ve zvládnutí českého jazyka nebo ve školní docházce.

Školy často tvrdily, že nemají dostatek prostředků, aby poskytly v rámci běžného vzdělávacího systému dětem se slabými výsledky dostatečnou podporu. To je z velké části pravda. Amnesty International se však u vyučujících a ředitelů škol stále setkávala s přístupem naznačujícím, že nevěří, že romské děti za tuto investici stojí. Ředitel běžné školy v Českých Budějovicích Amnesty International sdělil: „Proč bychom měli věnovat více času dítěti, které nemá dostatečnou podporu doma a není zvyklé na rutinu?... Pro takové dítě v této škole není

71 Vyhlášky 72/2005 a 73/2005 vstoupily v platnost v září 2011.

72 DH-DD(2013)1284, Zpráva z České republiky ohledně případu D.H. proti České republice (č. 77325/00).s. 3 Dostupné na: <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=2401525&SecMode=1&DocId=2081536&Usage=2>

73 „Skupinová integrace“ znamená umístění do třídy nebo škol pro žáky s lehkým mentálním postižením. Rozhovor s ředitelkou odborného učiliště K. Děčín. 11. června 2014.

74 Zdroj: Ivo Havránek: Totalita diletantů: Pohled z praxe na vzdělávání Romů. Učitelské noviny, 1/2015, s. 20-21

místo.⁷⁵ Když jsme se ředitelky školy v Ostravě zeptali, jestli by její škole byl ku prospěchu větší počet asistentů, kteří by zajistili integraci žáků s různými potřebami, odpověděla: „Takže vy si myslíte, že každý tmavý by měl mít asistenta, co by mu všechno vysvětloval?“⁷⁶

NEDOSTATEK PODPORY PRO ROMSKÉ DĚTI SE SLABÝMI VÝSLEDKY

Během výzkumu se Amnesty International setkala s několika případy romských dětí, kterým bylo diagnostikováno lehké mentální postižení, a byly umístěny do základní školy praktické, přestože k jejich podprůměrným výsledkům ve škole možná přispívaly další faktory, které se daly vyřešit díky odpovídající pomoci. V prosinci 2014 Česká odborná společnost pro inkluzivní vzdělávání vydala zprávu, která upozornila na to, že „dle názoru některých poradenských pracovníků se děti nastupující do školy znevýhodněné zdravotně nebo tím, že jim rodina neposkytuje ... potřebnou podporu ve vzdělávání, budou velmi obtížně vzdělávat v běžné třídě“.⁷⁷

Psychologické poradny často dospějí k závěru, že nejlepším řešením je přemístit takové děti do tříd nebo škol pro žáky s postižením. Kvůli nedostatku podpory, kterou jsou běžné školy schopné poskytnout, velké množství⁷⁸ žáků skončí v praktických školách, i když tam nepatří. Tento názor zopakoval i ředitel jedné ze speciálních škol: „Vždycky budou nějaké děti, které budou potřebovat speciální vzdělávání. Je to existující systém a nástroj. Otázkou je, jak velká ta skupina bude a co budeme schopni nabídnout a co by běžné školy nabídly jako podporu. [V současnosti] jsme... dodatek k tomu, co běžné školy nezvládají... Máme skupinu dětí, které by teoreticky mohly chodit do běžné školy, [jsou to] děti na hranici.“⁷⁹

Mezi faktory, které přispívají ke slabým výkonům některých romských dětí, patří jazykové potíže, problémy v rodině a potíže, kterým někteří romští rodiče čelí, když svým dětem pomáhají s úkoly ve vyšších ročnících základní školy, jakož i rasová šikana, ke které dochází ve smíšených běžných školách.

Čeština pro mnoho romských dětí není mateřský jazyk, buď protože se jejich rodiny přistěhovaly ze Slovenska, nebo protože doma mluví romsky nebo směsí romštiny a češtiny a/nebo slovenštiny.⁸⁰ Osnovy mnoha základních škol však na tuto skutečnost neberou ohled. Analýza vzdělávacích programů sedmi škol, kterou provedli odborníci pověřeni Amnesty International, ukázala, že většina z nich nepřiznala problémy, s nimiž se potýkají žáci s jiným mateřským jazykem než tím, který se používá ve třídě.⁸¹ Přestože do všech sedmi škol chodilo

75 Rozhovor s ředitelem školy A v Českých Budějovicích, 12. května 2015.

76 Telefonický rozhovor s ředitelkou školy Y v Ostravě, 4. února 2015

77 Viz ČOSIV, „Nálepkování dětí s diagnózou mentální postižení v České republice“, Praha, prosinec 2014, s. 12

78 Stovky až tisíce, podle ČOSIV, tamtéž. s. 12

79 Ředitel speciální školy v Děčíně, 7. května 2014.

80 Kaleja, M. 2014. Speciálněpedagogické aspekty ve vzdělávání sociálně vyloučených žáků. Ostrava. s. 62-69

81 Byly to školy, které byly téměř etnický segregované nebo označované za „romské školy“ v následujících městech: Brno, Děčín, České Budějovice a Ostrava. Analýza je dostupná v dokumentech Amnesty International: Brožová, Polechová, Greger, Straková, „Hodnocení školních vzdělávacích programů základních škol.“ s. 6.

významné procento romských žáků,⁸² jen jedna z nich ve svém vzdělávacím programu uznala, že někteří žáci používají doma jiný jazyk než češtinu.⁸³ Amnesty International mluvila s několika romskými dětmi a jejich rodiči, kteří zmiňovali problémy a nedostatečnou pomoc s češtinou ve škole.⁸⁴

ANDREJ: DO PRAKTICKÉ ŠKOLY HO POSLALI KVŮLI PROBLÉMŮM S ČEŠTINOU?⁸⁵

Andrejovi je 15 let a bydlí s babičkou a sestrou v bytě ve vesnici poblíž Českého Krumlova, kde chodí do praktické školy. Do jižních Čech se přestěhoval, když byl ve 4. třídě. Předtím žil na Slovensku, kde chodil do běžné školy. Police v obýváku je plná jeho pohárů z fotbalových turnajů – jeho snem je pokračovat ve studiu na střední škole zaměřující se na tělocvik.

Jako rodilý mluvčí slovenštiny měl Andrej ve škole potíže s češtinou a nedostalo se mu žádné další pomoci. V 5. třídě propadl z češtiny a poslali ho na psychologické testy.

„Naproti škole je menší budova, tam jsem šel na testy. Ukázali mi obrázky, které jsem měl k sobě přiřadit. Vypadalo to, jako by si mysleli, že jsem idiot. Bylo to strašně jednoduché.“ O týden později dostal dopis s doporučením, aby ho přeřadili do základní školy praktické. „Chtěl jsem tam jít, protože tam chodí [taky] všichni moji kamarádi,“ vzpomíná. Nevěděl ale, že tato škola je pro žáky s mentálním postižením. Jeho babička, která je jeho právní zástupce, byla proti přemístění na základní školu praktickou, ale cítila, že je na ni vyvíjen tlak, aby souhlasila. „Řekli mi, že přeřazení je nutné, protože [na běžné škole] by i dál propadal.“

Andrej popisuje základní školu praktickou jako „zvláštní místo“. „Dělají tam z nás idioty. Ta škola je opravdu snadná... Učí nás pomaleji, protože je to zvláštní škola. Jeden můj kamarád a já jsme nejlepší [žáci].“

Jeho babička si stěžuje na přístup školy. „Chovají se k nám [rodičům nebo prarodičům] jako k malým dětem. Když [vnoučata] něco zapomenou, škola zavolá sociální pracovníky a přijdou sem... a někdy mi vyhrožují, že mi děti vezmou a dají je do dětského domova.“ Škola přiznala, že pravidelně spolupracuje se sociálními pracovníky a že jsou velice přísní, pokud jde o školní docházku.⁸⁶

Při návštěvě Amnesty International v Andrejově škole ředitelka a zástupkyně ředitelky odmítly poskytnout informace o počtu romských žáků s argumentem, že nemůžou rozpoznávat a nerozpoznávají, kdo je a kdo není Rom. Andrejovi tento přístup připadá pokrytecký. „Neříkejte mi, že neví, kdo je Rom. Každý to ví, dokonce i [lidi] na ulici... Šest z 11 žáků ve třídě jsou Romové... Aspoň polovina žáků ve škole jsou Romové.“

Ředitelka školy zpočátku trvala na tom, že nejsou žádné rozdíly mezi vyhlídkami na vzdělání dítěte, které chodí do základní školy praktické, a dítěte navštěvujícího běžnou školu. Později připustila, že cílem základních škol

82 Zastoupení romských žáků v těchto školách se pohybovalo mezi 13 a 90 procenty.

83 Česky: „Hodnocení školních vzdělávacích programů základních škol“, s. 8.

84 Skupinová diskuse s romskými matkami ve čtvrti Boletice v Děčíně, 5. května 2014.

85 Rozhovor s Andrejem, Větrní., 13. června 2014; Rozhovor s Andrejovou babičkou 11. května 2014, 13. června 2014.

86 Rozhovor ze 13. července 2014, Český Krumlov

praktických je připravit žáky na pozdější profesní přípravu a zajistit, aby „měly zdravou sebeúctu“. To se odráží v Andrejově příběhu.

„Kdybych byl na běžné škole, chtěl bych pokračovat na střední školu a pak na vysokou. Ale [tady] mi řekli, že je nemožné dostat se na školu s maturitou.“ Své plány tedy přizpůsobil realitě a má v úmyslu jít na odborné učiliště.

V některých případech vyloučení dětí z běžného vzdělávání začíná problémy v rodině nebo zraněním, v jehož důsledku dítě zameškává docházku.

JAKUB: DO PRAKTICKÉ ŠKOLY HO POSLALI PO ZRANĚNÍ

Terezin syn Jakub v současnosti navštěvuje základní školu praktickou v Děčíně. Předtím chodil do běžné školy G, známé jako pokroková škola, která usiluje o to, aby poskytovala inkluzivní vzdělávání.⁸⁷ Tato ambice se odráží v mottu jejího vzdělávacího programu: „Škola pro tebe i pro mě“. Tato škola měla v minulosti nálepku děčínské „romské školy“. Toto stigma stále přetrvává a škola pracuje na tom, aby se ho zbavila.⁸⁸

Tereza si vzpomíná, že se v této škole od začátku necítila vítaná. „[Nejdřív] nás nechťeli zapsat... Tak jsme dostali odklad.“ Když byl Jakub v 7. třídě, zlomil si nohu a v důsledku toho zameškal hodně hodin. Když se vrátil, dělalo mu problémy je dohnat. „Ředitelka trvala na tom, že by Jakub měl jít do speciální školy.“

Tereza s přemístěním nesouhlasila, ale musela přijmout doporučení psychologické poradny, aby svého syna přemístila do základní školy praktické. „Celá ta záležitost [mentální postižení] byla jen záminka. Oni [běžná škola] nechťejí... romské děti... Proč by se [ředitelka] chtěla obtěžovat kvůli Romům? Má české děti, které mají přednost.“⁸⁹

Jakub se stal jedním ze dvou nebo tří dětí, které jsou každý rok přemístěny ze školy G do praktické školy.⁹⁰

Ředitelka školy Amnesty International sdělila, že jí připadá „smutné“, když rodiče trvají na tom, aby jejich dítě se špatnými výsledky zůstalo v této škole, místo aby se rozhodli pro základní školu praktickou. „V speciální škole by se dítě něco naučilo, tady ne.“⁹¹

„Někdy vidíme, že dítě na naší škole trpí a je velmi obtížné přesvědčit rodiče, aby ho přemístili do speciální školy. Někdy se stane, že nám rodiče řeknou, že jsme jejich dítě nic nenaučili. A my se jim snažíme vysvětlit, že dítě potřebuje jiný typ vzdělávání.“

„Když je dítě odlišné a nedokáže se začlenit do skupiny, skupina se chvíli snaží, ale po nějaké době dítě stejně

87 Rozhovor s ředitelkou školy, 5. května 2014 v Děčíně.

88 Česky: GAC, Analysis and Consulting. 2011. Děčín: Situační analýzy v lokalitách vybraných v roce 2011. s. 32. Pro více informací o škole G, viz kapitola Segregace v běžných školách, Škola G

89 Rozhovor s Terezou v Děčíně, 12. června 2014.

90 Rozhovor s ředitelkou školy, 5. května 2014 v Děčíně.

91 Rozhovor s ředitelkou běžné základní školy G., 5. května 2014, Děčín.

začne ignorovat. Jsou to jenom děti a není možné, aby se snažily jenom některé děti a to odlišné dítě ne.“

Umístění do základní školy praktické může také vyplývat z neposkytnutí podpory dětem, které čelí problémům doma. Například Anton, žák 7. třídy, se kterým se Amnesty International setkala v Českých Budějovicích, byl přeřazen do základní školy praktické po období špatných výsledků ve škole, které začalo poté, co se jeho matka utopila.⁹²

Někteří rodiče, s nimiž Amnesty International mluvila, uvedli, že zjišťují, že ke konci základní školy už nemůžou dětem pomáhat s úkoly, protože to začíná být příliš složité. Pracovnice komunitní organizace, která vede odpolední program pro romské a neromé děti, poznamenal, že příprava do školy obvykle začíná být náročnější okolo 3. a 4. třídy, kdy je dětem 9 nebo 10 let. Školy se obvykle spoléhají na to, že dítě pracuje a učí se doma s pomocí rodičů nebo placených doučovatelů. „Škola jim s tím nepomáhá, [ani když] potřebují pomoc navíc... Někdy napíše doporučení [rodičům], že dítě potřebuje větší pomoc a doučování.“⁹³

Jedna romská matka si stěžovala na nedostatek podpory, které se podle ní jejich dětem dostává: „Musím mu říkat, aby zítra poprosil učitelku, ať mu to vysvětlí. [Ale] on mi odpoví, ne, musím to udělat, jinak se učitelka naštve a napíše mi poznámku a dostanu pětku.“⁹⁴ V Ostravě je několik komunitních center řízených nevládními organizacemi, která nabízejí doučování pro romské i neromé děti.⁹⁵ V krajích, které Amnesty International navštívila, tato mimoškolní podpora pro děti organizovaná přímo místními nebo státními úřady chyběla.

Řada romských dětí, které navštěvují běžné školy, si stěžovala, že jsou ignorovány, když v hodině něčemu nerozumí. K tomu dochází zejména v případech, kdy ve třídě není žádný asistent, nebo když je ve třídě moc dětí. Jedna dívka, se kterou Amnesty International mluvila, uvedla, že jí jednoduše řeknou, aby „pozorněji poslouchala“.⁹⁶

Ředitelé škol, s nimiž se výzkumníci Amnesty International setkali, se shodli na tom, že systém financování podpůrných opatření pro žáky, kteří mohou potřebovat doplňkovou individuální pomoc, nebo pro výuku velkého počtu dětí z různého prostředí, je nevhodný. Například škola O v Brně, která poskytuje inkluzivní vzdělávání, své programy financuje většinou ze speciálních projektů. Zástupce ředitele Amnesty International sdělil: „Od státu nedostaneme ani halíř. Peníze, které dostáváme, jsou z evropských fondů a...víte..., kolik úsilí to stojí a jak je obtížné [je] získat... Žáci se speciálními vzdělávacími potřebami... systém financování nebere v úvahu, nebo jen málo... Na individuální integraci nejdou žádné peníze.“⁹⁷

92 Rozhovor s Antonem a jeho otcem z 12. května 2014 v Českých Budějovicích.

93 Charitativní pracovník nevládní organizace Beleza, Ostrava, 23. října 2014.

94 Skupinová diskuse s romskými matkami ve čtvrti P v Ostravě, 23. října 2014

95 Například Mama-club organizovaný místní nevládní organizací Beleza za podpory Roma Education Fund.

96 Gita, romské děti v 7. třídě, rozhovor v Českých Budějovicích, 14. května 2014.

97 Rozhovor s ředitelem a zástupcem ředitele, 21. října 2014.

ŠKOLA L

Škola L je etnicky segregovaná běžná škola v Brně. Podle jejího ředitele má velký počet žáků speciální vzdělávací potřeby, které se škole daří uspokojovat zejména prostřednictvím opatření financovaných z projektů⁹⁸. Ředitel a další zaměstnanci vyjádřili výhrady k současnému systému financování podpůrných opatření.

Škola se stala etnicky segregovanou před více než deseti lety. Ředitel uvádí, že když na začátku 21. století podíl romských dětí ve škole dosáhl 40 %, rodiče tam své děti přestali zapisovat.

Od roku 2006 škola doplňuje svůj rozpočet z různých projektů financovaných Evropskou unií. Vzhledem k vysokému počtu žáků, kteří pocházejí ze sociálně znevýhodněného prostředí – více než 80 % – by škola bez těchto zdrojů nebyla schopná poskytovat vzdělání v souladu s národními standardy.⁹⁹ Právě z těchto projektů, spíše než z běžného rozpočtu ze státního financování, škola platí přípravné třídy, přispívá na třídy s menším počtem žáků, platí školní asistenty, pokrývá výdaje spojené s komunikací s rodiči, mimoškolní aktivity a školní psychologickou poradnu. Podle ředitele by bez těchto projektů – a dodatečné práce, kterou škola věnuje shánění prostředků – škola nebyla schopná vyhovět požadavkům národního Rámcového vzdělávacího programu, který určuje standardy pro základní vzdělávání. Spoléhat se na financování z projektů není udržitelné – projekty pro školu znamenají nejen další administrativní přítěž, ale také finanční nejistotu po jejich skončení.

Mnoho kritiků segregace romských dětí ve školách se domáhá zavedení principu „peníze jdou za dítětem“ do politiky financování vzdělávání.¹⁰⁰ V rámci tohoto principu se financování žáka liší podle potřeb dítěte a jeho cílem je zajistit nejlepší zájmy dítěte. Očekává se, že tento princip bude do českého vzdělávacího systému zaveden reformou školského zákona navázanou na novelu, která byla přijata dolní komorou parlamentu 13. února 2015. Nastiňuje mimo jiné sadu podpůrných opatření, která by měla být poskytována žákům se „speciálními vzdělávacími potřebami“, aby bylo zaručeno, že mohou uplatňovat své právo na rovné vzdělání.¹⁰¹ Zastánci inkluzivního vzdělávání v České republice to považují za významný krok, který pomůže zajistit, že běžné školy budou otevřené žákům s různými vzdělávacími potřebami.¹⁰² Očekává se, že novela vstoupí v platnost 1. září 2016. Tento princip může však začít být zaváděn až po přijetí nové regulace financování krajského vzdělávání,¹⁰³ které bylo v době, kdy šla tato zpráva do tisku, v počáteční fázi. Nevládní organizace působící v oblasti

98 Rozhovor s ředitelem školy, 21. října 2014, Brno.

99 Národní standardy pro vzdělání stanovuje Rámcový vzdělávací program Ministerstva školství.

100 Viz například stanovisko České odborné společnosti pro inkluzivní vzdělávání (COSIV): „Novela školského zákona umožní podporu pro všechny děti, které ji potřebují“, 13. května 2014. Dostupné na : <http://www.eduin.cz/tiskove-zpravy/tiskova-zprava-novela-skolskeho-zakona-umozni-podporu-pro-vsechny-deti-ktere-ji-potrebuji/>

101 Novela školského zákona 561/2004 Sb., § 16.1

102 Viz například: Laurenčíková: Schválení školské novely je úžasná zpráva! Romea, 13. února 2015. Dostupné na <http://www.romea.cz/cz/zpravodajstvi/domaci/laurencikova-schvaleni-skolske-novely-je-uzasna-zprava>

103 Tj. základní a střední vzdělání.

vzdělávání vyjádřily obavy nad tím, že zpoždění v přijímání nových předpisů negativně ovlivní prosazování novely školského zákona.¹⁰⁴

INKLUZE MŮŽE FUNGOVAT, POKUD BUDE MÍT PODPORU

Zpráva z roku 2011 “Od segregace k inkluzi: romští žáci ve Velké Británii” zkoumala případy romských dětí, jejichž rodiny se přestěhovaly z České republiky nebo ze Slovenska do Velké Británie. Zaměřovala se na děti, které předtím chodily do praktických nebo etnicky segregovaných škol a které byly ve Velké Británii umístěny do běžných škol. Studie tvrdila, že v britských školách podávaly romské děti dobré výkony díky podpoře, které se jim dostávalo, a díky absenci protiromských nálad a rasismu ve školách.¹⁰⁵ Pouze na malé procento (2 až 4 %) romských dětí, jež byly do studie zahrnuty, bylo pohlíženo jako na děti, které mají speciální vzdělávací potřeby (buď potíže s učením, nebo postižení).¹⁰⁶

Zpráva volá po reformě vzdělávací politiky v České republice a dalších zemích, která by odrážela osvědčené postupy, jež vedou u romských žáků k lepším studijním výsledkům.¹⁰⁷ Podle zprávy většina Romů dotazovaných během výzkumu uvedla, že v českých a slovenských školách zažili rasovou šikanu nebo nějaký druh slovních útoků ze strany neromských spolužáků a také diskriminační nebo nerovné zacházení ze strany učitelů.¹⁰⁸

NÁTĚK NA ROMSKÉ RODIČE, ABY SOUHLASILI

Mnoho romských rodičů, kterých se Amnesty International dotazovala, si uvědomuje, že základní školy praktické ničí budoucí vzdělávací příležitosti jejich dětí.¹⁰⁹ Rodiče byli také dobře informováni o tom, že k umístění do praktické školy nemůže dojít bez jejich souhlasu. Škola nebo psychologická poradna musí ze zákona informovat žáky a/nebo jejich právní zástupce o povaze a cílech poradenských služeb, které jsou jim nabízeny.¹¹⁰ Výsledky testování jsou platné pouze v případě, že žák a jeho právní zástupce podepíší prohlášení, ve kterém potvrzují, že byli seznámeni s povahou a obsahem doporučení. V případě, že zákonný zástupce se vzdělávacím uspořádáním, například s umístěním dítěte do školy pro žáky s lehkým mentálním postižením, nesouhlasí, má právo je odmítnout.¹¹¹

I přes tuto ochranu řada romských rodičů přiznala, že doporučení psychologických poraden

104 Telefonický rozhovor s koordinátorem programu v OSF Praha. 19. února 2015

105 Equality and Roma Education Fund. 2011 From Segregation to Inclusion: Roma Pupils in the United Kingdom (Od segregace k inkluzi: romští žáci ve Velké Británii), s. 9-10. Dostupné na: http://equality.uk.com/Education_files/From%20segregation%20to%20integration.pdf

106 Tamtéž š. 59

107 Tamtéž s. 11

108 Tamtéž s. 10

109 Povědomí o tom, že rodič nemusí s doporučením psychologické poradny souhlasit, bylo silné zejména v Ostravě, kde s romskými rodiči pracuje řada nevládních organizací. Možná je to vývoj navazující na rozsudek D.H. Povědomí zaznělo během skupinové diskuse Amnesty International s romskými matkami: „Jestli mi teď řeknou, že by moje dcera by měla jít do zvláštní školy, můžu jim říct, že tam nepůjde a že chci, aby zůstala.“ Skupinová diskuse s romskými matkami v e čtvrti P v Ostravě 23. října 2014.

110 §1.3 vyhlášky Ministerstva školství 72/2005 ve znění novely z dubna 2011.

111 § 1.35 vyhlášky Ministerstva školství 72/2005 a § 9.1 vyhlášky Ministerstva školství 73/2005 ve znění novely z května 2011.

vyhověli, protože cítili ze strany škol různé stupně nátlaku. Angela, romská matka, s níž Amnesty International mluvila v Ostravě, vysvětlila, že jakmile dítě nezvládá školu, hrozba základní školy praktické je pořád tady. Vyhlídka na to, že její vlastní dcera bude chodit do základní školy praktické, se jí nelíbila a věděla, že má právo odmítnout, přesto souhlasila. Na otázku proč odpověděla: „Protože mi ve škole řekli, abych to udělala... Musela jsem. Musela jsem. A taky... za mnou přišla sociální pracovnice... A škola ji hned poslala do zvláštní školy, i když propadla jenom jednou. Proto je ve zvláštní škole.“¹¹²

V rozsudku k případu *D. H.* Evropský soud pro lidská práva rozhodl, že zákaz rasové diskriminace je tak důležitý, že práva na rovné zacházení se nelze zříci.¹¹³ Soud dal jasné najevo, že souhlas rodičů s umístěním do (tehdejších) zvláštních škol neučiní diskriminaci přijatelnou. Přiznal, že romští rodiče často čelí složitému dilematu: „výběr mezi běžnými školami... špatně vybavenými, aby vyhovovaly sociální a kulturní odlišnosti jejich dětí, a ve kterých děti riskují izolaci a ostrakizaci, a zvláštními školami, kde většinu žáků tvoří Romové“.¹¹⁴

Na základní školy praktické romští rodiče a děti, kteří měli v běžných školách negativní zkušenosti, skutečně často nahlízejí jako na lepší možnost. To jasně vyjádřily v rozhovorech děti, které mají v praktických školách sourozence a považují je za příjemnější. „Jsou tam lepší učitelé [na základních školách praktických] a pomůžou ti. V naší [běžné] škole nám [učitelé] nepomáhají. Na praktické škole to vysvětlují víc do detailu,“ uvedl Josef, romský chlapec v 6. třídě běžné školy v Českých Budějovicích, jehož starší bratr a sestra chodí do základní školy praktické.¹¹⁵

Řada romských dětí, které chodí do základní školy praktické, Amnesty International sdělila, že v běžné škole se ze strany spolužáků necítili vítáni. Cindy z Děčína vzpomínala: „[Neromské] děti [v běžné škole] mi nadávaly. Teď [po přemístění do základní školy praktické] mám víc kamarádů.“¹¹⁶ Hanka, další romská dívka, měla přejít na základní školu praktickou a těšila se, že odejde z běžné školy: „Jsem ráda, že odcházím z té [běžné] školy na [praktickou školu]. Jsou tam milejší učitelé. Když něco nevíš, tak ti to vysvětlí.“¹¹⁷ Hančina matka vysvětlila, že děti ve třídě jí nadávají a dělají si z ní legraci. V době návštěvy Amnesty International Hanka neuměla dobře číst ani psát, i když v době rozhovoru dokončovala první třídu.¹¹⁸

Romští rodiče zmínili, že školy jsou si vědomy šikany, která ovlivňuje školní výkony jejich

¹¹² Jedna z romských matek během skupinové diskuse ve čtvrti P v Ostravě, 23. října 2014.

¹¹³ Evropský soud pro lidská práva *D. H. a ostatní proti ČR*, odst. 204.

¹¹⁴ Tamtéž odst. 203.

¹¹⁵ Workshop s romskými dětmi v Českých Budějovicích, 15. června 2014.

¹¹⁶ Workshop s romskými dětmi v Děčíně v Krátké ulici, 11. června 2014.

¹¹⁷ Workshop s romskými dětmi v Českých Budějovicích, 15. června 2014.

¹¹⁸ Interview s Hančinou matkou, České Budějovice, 13. května 2014.

dětí. Ředitel školy U v Ostravě, kde byla šikana nahlášena, přiznal: „Někdo pořád někomu nadává, mohla by to být šikana. Ale pokud romský kluk něco řekne a dostane odpověď, nebo naopak, nevím, jestli to je šikana.“¹¹⁹ V hodnocení a diagnostice dětí, které mají problémy ve škole, se na rasovou šikanu nebere ohled.¹²⁰ Jeden ředitel základní školy praktické tyto obavy zahrnul s tím, že „hlavně Romové mezi sebou si říkají 'černá huba'. Romové se odlišují uvnitř komunity.“¹²¹

V roce 2012 Amnesty International a European Roma Rights Centre doložily, že romští rodiče se občas rozhodnou pro segregovanou školu, běžnou nebo praktickou, kvůli službám přizpůsobeným potřebám dětí, které nabízejí.¹²² V takových případech školy často fungují jako poskytovatelé sociálních služeb a jako vzdělávací instituce. Podobné schéma bylo patrné i v roce 2014. Zatímco rodiče, jejichž děti byly zapsány do převážně neromských běžných škol, měly výdaje spojené se školou až ve výši 3 000 Kč (108 euro) za školní rok, rodiče, jejich děti chodily do praktických škol, uvedli, že neplatí téměř nic.¹²³ „V [praktické] škole V se to dělá tak, že až do 9. třídy nemusíte platit nic. Což je pro některé matky výhoda, tak tam posílají svoje děti.“ Některé matky uvedly, že základní škola praktická je pro ně pohodlná, protože nabízí školní autobus. „Dám jim adresu, kde bydlí, a autobus ho přijede vyzvednout.“¹²⁴

119 Rozhovor 24. října 2014

120 Rozhovor s krajským inspektorem České školní inspekce v Brně, 20. října 2014; rozhovor s psychologickou poradnou v Děčíně, 7. května 2014

121 Rozhovor s ředitelem praktické a speciální školy v Českém Krumlově, 13. června 2014

122 Amnesty International a European Roma Rights Centre. 2012, Česká vláda propadá už pátým rokem: Školy stále diskriminují Romy. EUR 71/006/2012, s. 19-20.

123 Skupinová diskuse s romskými matkami v komunitním centru v Ostravě, 23. října 2014.

124 Skupinová diskuse s romskými matkami v komunitním centru v Ostravě, 23. října 2014.

2. SEGREGACE V BĚŽNÝCH ŠKOLÁCH

„Je velmi nezvyklé najít romské děti v lepších školách. Vlni nezvyklé. Neříkám, že tam žádné nejsou, ale je jich velmi málo.“

Romská matka v Ostravě Porubě¹²⁵

Kromě nadměrného zastoupení v základních školách praktických a programech pro děti s lehkým mentálním postižením Romové trpí také strukturální segregací v běžných školách. V důsledku toho končí v nepoměrné míře ve výhradně romských školách nebo ve smíšených školách v oddělené budově nebo třídě. Ve všech městech, která Amnesty International během svého výzkumu navštívila, byly běžné školy, o kterých se místní – obyvatelé, učitelé, prodávači a samotné děti – vyjadřovali jako o „romských školách“. Jednotlivé úrovně etnické segregace v těchto školách se pohybovaly od škol, kde bylo více než 90 % romských žáků,¹²⁶ ke školám, kde mělo romskou etnickou příslušnost 10 až 30 % žáků.¹²⁷

Ředitelka jedné z těchto škol Amnesty International řekla: „V naší škole je stále méně žáků, rodiče už je [sem] nezapíší a my víme proč: přijdou a řeknou nám to. [Je to] hlavně protože máme příliš mnoho romských dětí a protože jsme v oblasti, kde žije hodně Romů... když to rodiče vidí, když vodí svoje dítě do školy, nelíbí se jim to a radši dítě zapíší do školy na kopci.“¹²⁸ Vážnější případy školní segregace se objevily ve městech s významnou romskou populací, jako je Ostrava a Brno.¹²⁹ Na místech, kde je romských obyvatel méně, jako je Děčín nebo České Budějovice, byla za „etnickou“ označována i škola s 10 % romských žáků.¹³⁰ V některých školách v těchto městech byl podíl Romů okolo 30 % a zaměstnanci školy se obávali neustálého odlivu neromských žáků.¹³¹

Tato kapitola se zaměřuje na faktory, které způsobují současnou situaci (částečně nebo téměř úplně) etnický segregovaných škol a tříd. Patří sem záměrné oddělování žáků ze strany škol, odmítání romských dětí ve školách, jež rodiče považují za „dobré“, předsudky, s nimiž se romské děti setkávají ve smíšených běžných školách a nedostatek opatření ze strany státních a místních úřadů, které by se problémem etnické segregace zabývaly. Dělení škol na „romské“ a „neromské“ v důsledku nedostatku aktivity ze strany vlády zůstává zakořeněné.

Absence vhodné reakce na etnickou segregaci ve školském systému má vážné dopady na

¹²⁵ Skupinová diskuse s romskými matkami v Porubě, 23. října 2014

¹²⁶ Školy O, L a II. budova školy N v Brně a školy R, P, S, T v Ostravě.

¹²⁷ Školy G v Děčíně, škola C v Českých Budějovicích, škola Z v Brně

¹²⁸ Rozhovor s ředitelem školy Z, Brno, 26. ledna 2015

¹²⁹ Podle odhadů Romové v Brně představují okolo 5 procent všech obyvatel města, zatímco v Ostravě to je téměř 10 procent. Zdroj: pro Brno: Kašparová et al. 2008, Dlouhodobý monitoring situace romských komunit v České republice, Moravské locality, s. 24; pro Ostravu: rozhovor se zástupci města, Ostrava, 23. června 2014.

¹³⁰ Česky: GAC, Analysis and Consulting. 2011. Děčín: Situační analýzy v lokalitách vybraných v roce 2011. s. 32, Ředitel školy B na místě B, 13. května 2014.

¹³¹ Škola Z v Brně a škola X v Ostravě.

kvalitu vzdělání dostupného pro romské děti. Bližší pohled na učební osnovy a vyhlídky absolventů běžných škol s velkým procentem romských studentů naznačují, že v praxi je nejspíš malý rozdíl mezi těmito běžnými školami a základními školami praktickými pro žáky s lehkým mentálním postižením.

Problém objevujících se etnicky segregovaných běžných škol nemůžou vyřešit jednotlivé školy samy. Do jeho řešení se musí zapojit také místní úřady a úřady na úrovni vlády. Tyto zásahy by měly zahrnovat přehodnocení spádových oblastí na místní úrovni a Ministerstvo školství by mělo zrevidovat možný diskriminační dopad ustanovení zákona o výběru školy rodiči.

ZDI UVNITŘ ŠKOL

Umísťování do škol probíhá v rámci spádových oblastí, kterým jsou přiřazeny konkrétní školy. Pro školy jsou obecně závazné, ale rodiče se mohou rozhodnout pro kteroukoliv školu dle svého výběru. Často se má za to, že segregované vzdělávání vyplývá ze segregace v obytných čtvrtích, ale tak tomu vždy není. Školy ve stejné nebo podobné spádové oblasti se často výrazně liší podílem romských žáků. Mnohem významnější je dopad výběru rodičů. Jak ukazují níže uvedené případy, drtivá většina neromských rodičů vyhledává školy, kde nejsou žádní nebo téměř žádní romští žáci, a své děti ze školy přemístí jinam, pokud jim připadá, že je tam Romů příliš mnoho. Dochází také k tomu, že mnoho romských rodičů, i když v žádném případě ne všichni, raději své děti posílají do „romských škol“, protože mají dojem, že se tam jejich dětem dostane větší pozornosti a budou čelit méně předsudkům ze strany učitelů a spolužáků. Tento fakt společně s principem výběru rodičů jistě jednotlivým školám a místním úřadům, které je spravují, bojuje proti segregaci ztěžuje. Skutečnost je ovšem ta, že mnoho škol, které Amnesty International navštívila, se o tento boj ani nepokoušejí a tomuto rozdělení se přizpůsobí či je dokonce podporují. Místo toho, aby se snažily podpořit integraci tím, že budou romským žákům pomáhat a bojovat proti předsudkům, našly si způsoby, jak žáky aktivně segregovat v oddělených školách, budovách a třídách.

Nejkonkrétnější a nejviditelnější způsob, kterým školy romské žáky segregují od neromských, je umísťování do oddělených škol nebo budov. Amnesty International zkoumala konkrétní případy této segregace v Brně a v Ostravě.

OSTRAVA

Ostrava, kde vznikl případ *D. H. a ostatní proti ČR*, se dělí na 23 městských částí, z nichž každá má několik škol. Má také jeden z nejvyšších počtů romských obyvatel v České republice, kteří podle odhadů představují 10 % všech obyvatel města.¹³² Od roku 2009 Amnesty International sleduje situaci ve čtvrti Přívoz a dokumentuje praxi, která vede k etnické segregaci Romů v místních školách.¹³³ I přes hustou síť škol a přes fakt, že celá čtvrt je jedna spádová oblast a že školy mají povinnost přijmout dítě, které bydlí kdekoli na jejím území, se zde vyskytují školy, které jsou téměř výhradně romské. V roce 2014 Amnesty International navštívila tři další čtvrti v Ostravě a narazila na podobné vzorce segregace

132 Rozhovor se zástupci města Ostrava, 23. června 2014

133 Amnesty International. 2009. Nedokončený úkol: Romští žáci v České republice stále čelí překážkám ve vzdělání, EUR 71/003/2009; Amnesty International a European Roma Rights Centre. 2012, Česká vláda propadá už pátým rokem: Školy stále diskriminují Romy. EUR 71/006/2012, s. 13-22.

škol.¹³⁴ Ve všech čtyřech čtvrtích byly školy, které byly buď téměř zcela etnicky segregované (školy T, R, S, P) nebo byly označovány za „romské“ školy, protože podíl Romů zde byl téměř 40 % (škola U).

ŠKOLA T: DISKRIMINACE ROMŮ V SEGREGOVANÉ ŠKOLE

Škola T má dvě budovy, které zahrnují běžnou základní školu a „výběrovou“ základní školu. Do školy chodí celkem okolo 320 žáků a 90 % žáků v běžné základní škole jsou Romové.¹³⁵ Jejich vzdělávací program se zaměřuje na „žáky ze sociálně znevýhodněného prostředí“. Ve výběrové škole jsou naopak ve třídě jen dva až tři Romové.¹³⁶ Zástupkyně ředitelky vysvětlil, že umisťování do výběrové a běžné školy je založeno na bodovém systému.¹³⁷ Ředitel a zástupce ředitele přiznali, že výběrová škola je odpovědí na odliv neromských žáků v posledních 20 letech. „Mnoho rodičů mělo podezření, že kvalita péče... nebude taková, v jakou doufali [a ti, kteří měli tyto obavy, byli] neromští rodiče. [Neromští žáci] odcházeli do jiných škol a [nakonec] jsme se rozhodli vytvořit výběrovou školu zaměřující se na pokračování na střední školu.“¹³⁸

Výběrová škola se zaměřuje na to, že rodičům a jejich dětem nabízí možnost vybrat si na druhém stupni hodiny podnikání a administrativy, které představují most ke středoškolskému vzdělání. Jak říká zástupkyně ředitelky: „Tento vzdělávací program je mnohem složitější, a proto děti [při zápisu] testujeme.“ Během další konverzace zástupkyně ředitelky připustila, že škola se rozhodla otevřít výběrové třídy proto, aby i nadále stoupal počet neromských žáků. Romští rodiče, kteří bydlí ve spádové oblasti této školy, Amnesty International řekli, že se o lepší škole dozvěděli z místních médií až po skončení zápisu.¹³⁹ Přestože by měli zájem a touhu zapsat své děti do dobré školy, mysleli si, že „ta škola není pro romské děti“. ¹⁴⁰ Jiný rodič Amnesty International řekl: „Škola posílá romské děti do [budovy] T a bílé děti do H [budovy výběrové školy]. Řekli nám, že do [výběrové školy] chodí jen chytřejší děti a že T je pomalá škola.“¹⁴¹

BRNO

Romové v městské části Brno-střed bydlí v činžovních domech okolo ulic Cejl, Bratislavská a Francouzská. Přestože tyto ulice jsou v pěší vzdálenosti od několika škol, téměř všechny děti, které v této oblasti bydlí, chodí do dvou škol: O a L. Velký počet romských dětí chodí také do školy N, ale většina z nich je od spolužáků oddělená v jiné budově.

Moderní historie etnické segregace škol v centru Brna spadá do počátku 21. století. V roce 2004 se město rozhodlo spojit čtyři školy do dvou. Dvě z těchto čtyř škol byly známé tím, že je navštěvuje mnoho romských žáků. V okamžité reakci na sloučení školu O opustilo 200

134 Do výzkumu byly v roce 2014 zahrnuty následující čtvrti: Vítkovice, Poruba, Slezská Ostrava, Mariánské Hory

135 Rozhovor se zástupkyní ředitelky, 19. června 2014

136 Tamtéž.

137 Výsledky testu připravenosti na školní docházku se bodují a je zde minimální počet bodů, které dítě potřebuje, aby mohlo být zapsáno.

138 Tamtéž.

139 Emil, Klára. Ostrava-Vítkovice, 30. června 2014

140 Klára. Ostrava-Vítkovice, 30. června 2014

141 Rozhovor s romskou matkou dívky, která chodí do 4. třídy, Ostrava, Šírovní ulice, 21. června 2014

Romské děti v České republice již celá desetiletí zažívají v základním vzdělávání systematickou diskriminaci. Mnoho z nich je umísťováno do tzv. základních škol praktických pro žáky s lehkým mentálním postižením. Děti v běžných školách jsou často segregovány ve výhradně romských školách a třídách nebo je s nimi zacházeno odlišně. Často se objevují zprávy o rasové šikaně a ostrakizaci ze strany neromských žáků a dokonce i o předsudcích ze strany některých učitelů.

Amnesty International v roce 2014 provedla výzkum, v němž se zaměřila hlavně na čtyři místa (Brno, Ostravu, České Budějovice a Děčín). Její zástupci zde navštívili okolo 30 škol, mluvili s jejich řediteli, učiteli, rodiči a žáky a uspořádali několik workshopů pro romské děti.

OSTRAVA

©Amnesty International

Vlevo: Romská čtvrť v Ostravě. Většina dětí chodí do výhradně romské školy, která se nachází v jedné ze dvou budov místní školy. Ve druhé budově je „výběrová“ základní škola. Tyto „výběrové“ třídy s obtížnějším vzdělávacím programem škola otevřela v roce 2010. Zástupce ředitele přiznal, že to bylo v reakci na postupný odliv romských žáků z „běžné“ školy, kde nyní téměř 90 % žáků představují Romové. Romští rodiče, kteří v této čtvrti žijí, Amnesty International řekli, že se o lepších třídách dozvěděli až z médií po skončení zápisu a že nevěřili, že tam jejich děti přijmou. „Škola posílá romské děti do [budovy] T a bílé děti do budovy výběrové školy. Řekli nám, že do té druhé chodí jen chytřejší děti a že T je pomalá škola,“ řekl Amnesty International jeden z rodičů.

©Amnesty International

Nahoře: Tato romská matka v Ostravě řekla: „Rozhodla jsem se poslat své děti do výhradně romské školy, protože jsem nechtěla, aby zažily rasovou šikanu... Chci, aby moje děti pokračovaly na střední školu a k maturitě, ale teď mám strach, že možná neuspějí.“ Na středních školách, z nichž je možné se dostat na vysokou školu, pokračuje ve studiu jen velice málo absolventů výhradně romských škol.

Vpravo nahoře: Děti v první třídě etnicky smíšené školy v Ostravě. V lednu 2014 škola při zápisu do první třídy odmítla 10 romských dětí, přičemž argumentovala tím, že mají plno. Ředitel během rozhovoru s Amnesty International přiznal, že „příliš mnoho“ romských žáků ve škole je problém pro neromské rodiče, z nichž mnozí přemísťují své děti na jiné školy.

©Amnesty International

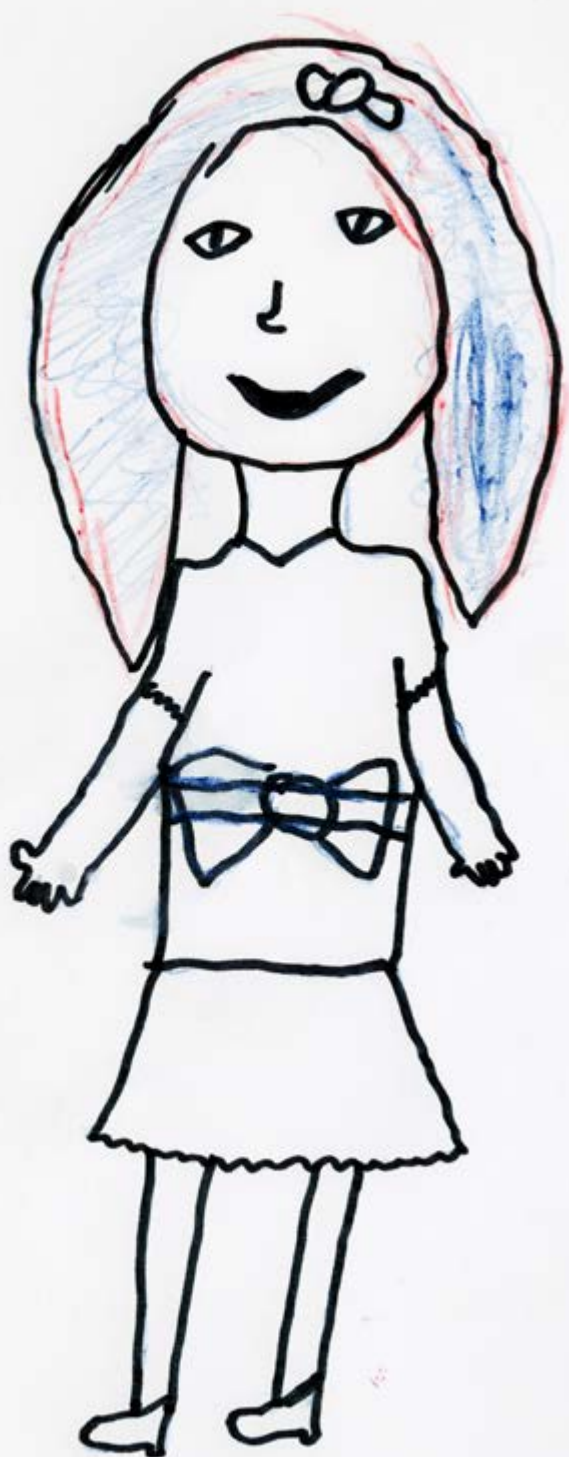
Vpravo: Obrázek, který nakreslila romská dívka v Ostravě během workshopu pořádaného Amnesty International. Chodí do 5. třídy výhradně romské školy. Nedávno tam přešla z jiné školy, po které se jí velice stýská. Řekla, že učitelé tam na ni byli hodnější a učivo dětem vysvětlovali. Uvádí, že v nové škole na ně učitelé křičí, a když se na něco zeptají, řeknou jim, že už to vysvětlovali.

Amnesty International v roce 2014 navštívila několik ostravských čtvrtí a ve školní segregaci romských dětí tam našla podobné vzorce. Ve všech čtyřech čtvrtích byly školy, které byly buď téměř zcela etnicky segregované, nebo označované za „romské“ školy, jelikož Romové představovali téměř 40 % žáků.

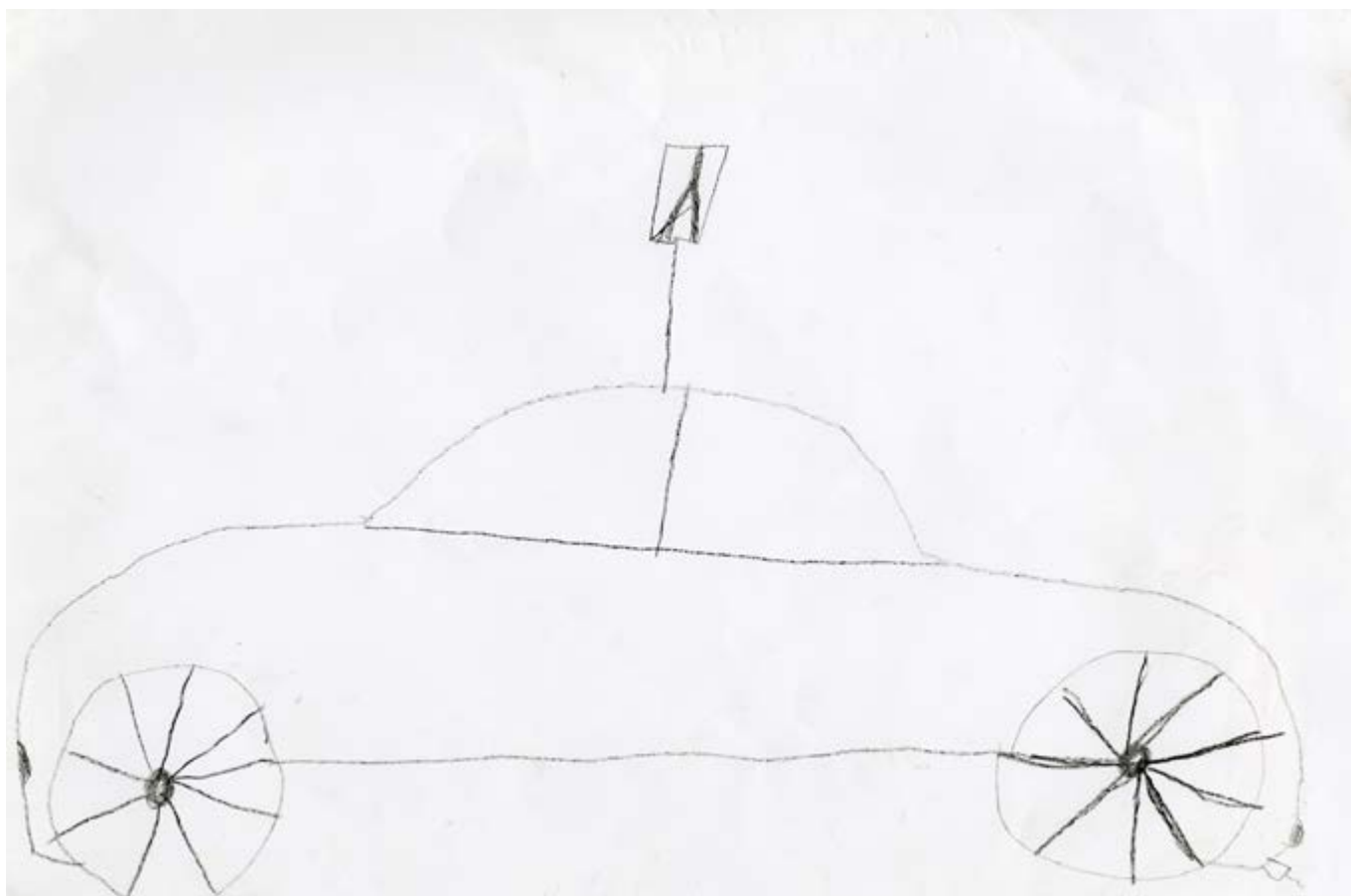
©Amnesty International

Hodná ♡

Vlevo: Kresba z workshopu Amnesty International. Nakreslila ji romská žákyně, která chodí do 5. třídy smíšené běžné školy, a ukazuje její oblíbenou učitelku. Je to chytrá dívka s dobrými známkami, která touží stát se právníčkou. Patří však mezi pouhých několik Romů, kteří byli do školy přijati. Mnozí další jsou odmítáni kvůli obavám škol, že budou vnímány jako „romské školy.“

Nahoře: Kresba Leona, který byl jeden z pouhých dvou romských žáků ve smíšené škole v Děčíně. Uvedl, že neromské děti mu nadávaly a učitel nijak nezasáhl. V září 2014 přešel na jinou školu.

Leonův případ je typickým zástupcem mnoha příběhů, s nimiž se Amnesty International v České republice setkala. I když se romským rodičům podaří zapsat své děti do běžné smíšené školy, musí čelit rasové šikaně. Takové zacházení romské děti přiznaly ve všech čtyřech městech, která Amnesty International navštívila.

Vpravo: Pavel [jméno bylo změněno] s rodinou. Chlapec byl odmítnut při zápisu do smíšené běžné školy v Děčíně, přestože bydlí v její spádové oblasti. Ředitel prohlásil, že škola je plná. Místo 10minutové chůze tak teď musí dojíždět 40 minut autobusem spolu s bratrem, který chodí do základní školy praktické ve stejné čtvrti.

Absolventi základních škol praktických mají v praxi omezené možnosti středního vzdělání. Ty zahrnují učební obory, kde se žáci s lehkým mentálním postižením učí na různé pomocné profese, jako je pečovatel, pomocný kuchař, tesař nebo mechanik. Jedno z těchto zaměření je prodavač – v takovémto výukovém prostředí se žáci dva roky učí doplňovat regály, připravovat zboží k prodeji nebo komunikovat se zákazníky.

ČESKÉ BUDĚJOVICE

Vlevo: Karel [jméno bylo změněno] Amnesty International vyprávěl o vážné šikaně, kterou každý den zažívala v místní „elitní“ škole v Českých Budějovicích jeho sestra: „Komandovali ji, říkali jí černá hubo, [říkali jí] že nic neví, že vypadá odporně... Schovali jí boty... sněžilo, a tak jsem ji musel vzít domů na zádech.“

©Amnesty International

Nahoře: Během workshopu s Amnesty International v Českých Budějovicích v červnu 2014 měly děti nakreslit obrázky sebe sama ve škole. Tato dívka se nakreslila samotná ve třídě s obrovskou tabulí. Mnoho romských dětí se učí odděleně od neromských spolužáků.

©Amnesty International

Nahoře: Andrej [jméno bylo změněno] v současnosti žije se svou rodinou v Českých Budějovicích. Je talentovaný fotbalista a ve studiu chce pokračovat na střední škole se zaměřením na tělocvik. Do České republiky se přestěhoval ze Slovenska, když chodil do 4. třídy základní školy. Jako rodilý mluvčí slovenštiny má problémy s češtinou a propadl z ní. Tehdy ho poslali na psychologické testy a pak ho umístili do základní školy praktické. Učení mu tam připadá velice jednoduché a pomalé. Andrej pochybuje, že bude schopný pokračovat na střední a vysokou školu, i když po tom opravdu touží.

I přes rozsudek Evropského soudu pro lidská práva z roku 2007 jsou romské děti i nadále nadměrně zastoupeny ve školách pro děti s lehkým mentálním postižením (základní školy praktické). Tam se učí podle omezených učebních osnov, které jim nejen brání plně rozvinout svůj potenciál, ale také omezují jejich budoucí vzdělávací a pracovní příležitosti.

Dole: Police v obýváku je plná Andrejových pohárů z fotbalových turnajů.

©Amnesty International

BRNO

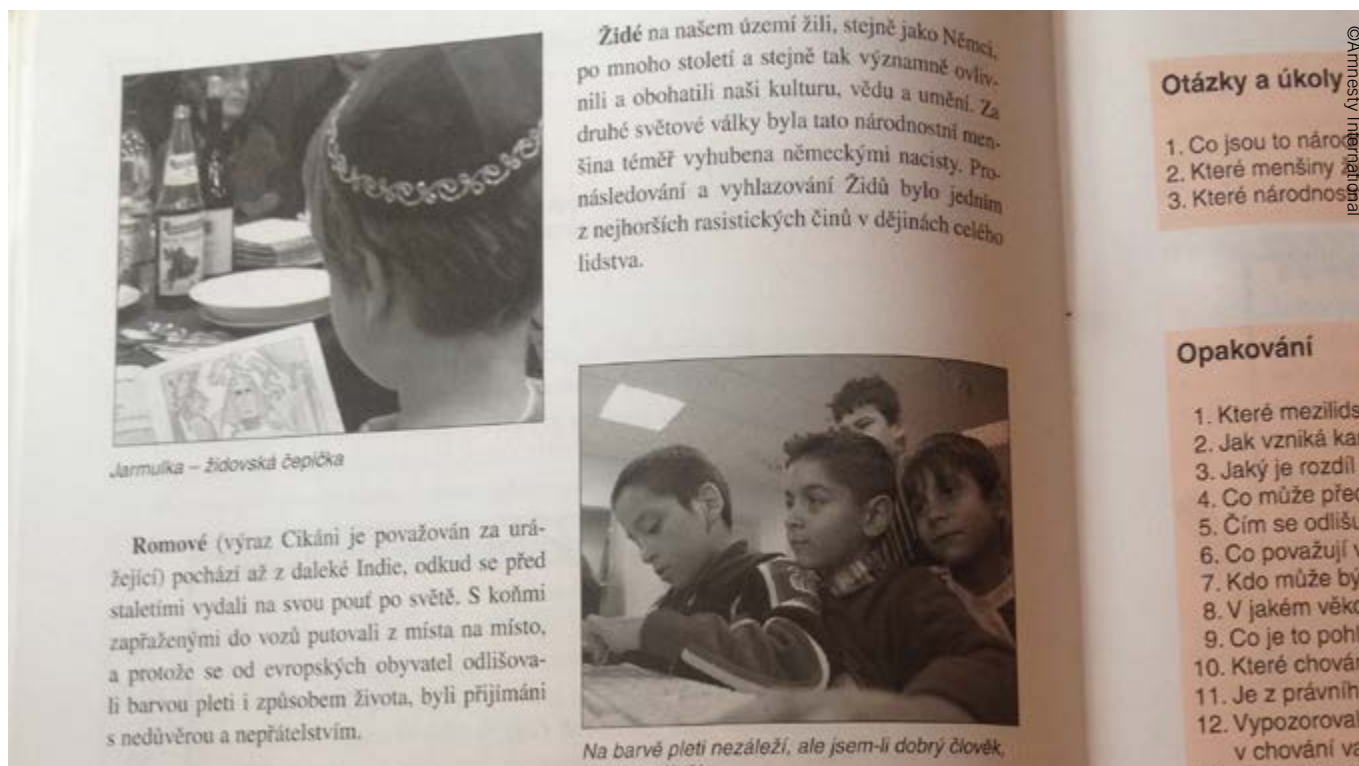
Vlevo: Škola N má dvě budovy: jednu pro romské žáky a druhou převážně pro neromské. Podle ředitele spočívá hlavní rozdíl mezi oběma budovami v učebních metodách. „[Ve výhradně romské budově] jim učitelé více pomáhají, více opakuji a [žákům] se více věnuji.“ V posledních pěti letech žádný ze žáků, kteří dokončili výhradně romskou školu, nepokračoval na střední školu, a jen osm žáků pokračovalo v dalším vzdělávání. Každý rok opakuje průměrně sedm žáků ročník.

Nahoře: Na tabuli ve výhradně romské budově základní školy v Brně je zachycena „historie Romů“. Většina škol, které Amnesty International navštívila, ve svých učebních plánech nemá romskou historii a kulturu.

KAŽDODENNÍ ŽIVOT VE ŠKOLE

©Amnesty International

©Amnesty International

Nahoře: Obrázek, který nakreslilo romské dítě během workshopu s Amnesty International, ukazuje dvě verze učitelky. „Hodná“ učitelka říká „Ano, pomohu ti“, zatímco „zlá“ učitelka říká „Udělej si to sama“. Romské děti, s nimiž Amnesty International mluvila, si uvědomovaly odlišné zacházení ze strany učitelů a byly k němu citlivé. Romské rodiny často zmiňovaly předsudky ze strany učitelů.

Nahoře: Učebnice občanské výchovy pro žáky 8. třídy základní školy praktické. Na jedné stránce učebnice je stručné shrnutí dvou etnických menšin, které žijí v České republice: Židů a Romů. Židovská menšina je popisována jako menšina, která přispěla ke kultuře, vědě a umění země. Učebnice zmiňuje, že Židé byli obětmi holocaustu ve 20. století, který byl jedním z nejhorších rasistických zločinů v dějinách. Romové jsou naopak popisováni jako národ, který „pochází až z daleké Indie, odkud se před staletími vydali na svou pouť po světě. S koňmi zapřaženými do vozů putovali z místa na místo, a protože se od evropských obyvatel odlišovali barvou pleti i způsobem života, byli přijímáni s nedůvěrou a nepřátelstvím.“

neromských dětí a škola je od té doby etnicky segregovaná.¹⁴² Druhá sloučená škola N i nadále pořádala paralelní výuku ve dvou samostatných budovách: v prestižnější budově s relativně méně romskými dětmi a v „romské budově“.¹⁴³

O: „INKLUZIVNÍ“ ŠKOLA VÝHRADNĚ PRO ROMY

Škola se prezentuje jako otevřená instituce, která integruje žáky s různými vzdělávacími potřebami a poskytuje vzdělání připravené na míru jednotlivým žákům. Ti se učí v menších třídách.¹⁴⁴ Byla to jediná ze všech škol, jež Amnesty International navštívila, která ve svém vzdělávacím programu zahrnuje romskou historii (viz níže: Uznání etnické rozmanitosti v učebních plánech).

Přes svou otevřenost a důraz na individuální studijní potřeby je škola O v praxi „spádová škola“ pro žáky se speciálními vzdělávacími potřebami a pro romské žáky, kteří představují 80 % všech žáků.¹⁴⁵ Okolo 10 % žáků, kteří nepatří do spádové oblasti této školy, jsou „převážně neromští žáci, [kteří] jsou velmi problematictí a nikdo je nechce“.¹⁴⁶ Téměř u všech studentů školy O bylo podle ředitelky vyhodnoceno, že mají speciální vzdělávací potřeby.

Ředitelka vzpomíná na masivní odliv neromských dětí po sloučení v roce 2004. „Během jednoho dne z naší školy odešlo 200 neromských žáků... [Ve škole] tehdy zůstalo 260 žáků... [Neromští] rodiče tady nechťeli [své děti] nechat a jiné školy je přijaly.“¹⁴⁷ Škola O se původně pokoušela dosáhnout dohody s rodiči, ale ředitelka vzpomíná, že to bylo „beznadějné“.

Přestože ředitelka školy a její zástupce věří, že žáci by měli i přes různé vzdělávací potřeby být vzdělávání společně, zpočátku se pokusili vyhovět znepokojením rodičům tím, že vytvořili oddělené třídy pro romské a neromské žáky.¹⁴⁸

„Museli jsme vytvořit nové podmínky pro [ty rodiče, kteří se rozhodli zůstat] a vytvořit jednu neromskou třídu a jednu romskou třídu. Ale tlak přicházel z obou stran. Romové chtěli být společně a neromští žáci také. Situace nebyla vůbec jednoduchá, přistoupili jsme k ní takovým způsobem, že jsme přestali hledět na etnický původ a pokusili jsme se žáky vzdělávat na základě jejich potřeb, bez ohledu na to, že většina studentů jsou Romové.“

Škola zároveň uznává, že etnická segregace ve vzdělávání je problematická. „Myslíme si, že do 14 let by dítě mělo vyrůstat v rozmanitém vzdělávacím prostředí. To [je] ideální, [ale] lidé jsou segregováni také na základě toho, kde bydlí. Dokonce i tady [v Brně] jsou místa etnicky segregovaná.“

Škola N, která se nachází na druhé straně oblasti Cejl, se s tímto sloučením vyrovnala jiným

142 Česky: Souralová, A., 2008, Lokalita Brno, v: *Dlouhodobý monitoring situace romských komunit v České republice, Moravské locality*, s. 50

143 Tamtéž s. 50-51

144 „Hodnocení školních vzdělávacích programů základních škol“, s. 9

145 Rozhovor s ředitelkou a zástupcem ředitelky, 21. října 2014

146 Tamtéž.

147 Rozhovor s ředitelkou, 21. října 2014

148 Rozhovor s ředitelkou a zástupcem ředitelky, 21. října 2014

způsobem a zachovala paralelní třídy ve dvou oddělených budovách. Jedna z nich je smíšená, ale převážně neromská, a druhá je hlavně romská. Když jsme se zeptali, proč se situace nezměnila ani 10 let po sloučení a proč v budově II nejsou téměř žádní Romové, ředitelka vysvětlila: „Protože neromští rodiče nechťejí být sociálně znevýhodnění a [mezi] Romy je jasně vyšší procento sociálně znevýhodněných osob. Takže je to faktor prostředí a materiálního prostředí dané rodiny... Řekl bych, že... to také záleží na nálepce Romů. Nálepka je nálepka.“¹⁴⁹

Milena je romská asistentka pedagoga v důchodu a žije v Bratislavské ulici v Brně. Její vnučka chodila do budovy II školy N, ale Milena nebyla spokojená a nechala ji přemístit do školy O. Má dojem, že přístup škol v Brně vůči Romům je poznamenán předsudky. „Ve školách jsem pracovala 15 let. [Neromové] Romy mezi sebou nechťejí. Pokud se někdo odváží dát své dítě tam, kam chodí [neromské] děti, udělají mu ze života peklo... Zažila jsem učitele, kteří si mysleli, že romské děti jsou lůza.“¹⁵⁰

ŠKOLA N: JEDNA ŠKOLA, DVA SYSTÉMY?

Po sloučení škol N a Q školy zachovaly oddělené třídy v obou budovách, a tím udržovaly etnickou segregaci žáků. Ředitel vzpomíná, že po sloučení škola dala „na výběr rodičům, kterým se tehdy nelíbila skutečnost, že jejich děti jsou v budově II mezi romskými dětmi“. Chtěli, aby škola otevřela neromskou třídu. „Tak jsme je [neromské žáky] dali do oddělených tříd v budově I.“¹⁵¹

Podle ředitelky jsou hlavní rozdíly mezi oběma budovami menší třídy (v budově II jen okolo 15 dětí) a učební metody. „[V budově II] jim učitelé více pomáhají, více opakují a věnují více pozornosti [žákům]... je tam nadstandardní péče.“ Někteří z romských rodičů, jejichž děti chodí do školy N, uvedli, že jim u zápisu řekli, aby své děti nedávali do budovy I, protože jsou pomalé a škola by jim nevyhovovala.¹⁵²

V roce 2007 v důsledku tlaku místní nevládní organizace škola otevřela třídu v budově I, do které umístila 14 romských a 14 neromských dětí. „Ty děti jsou teď v 7. třídě. A víte, co se stalo? Všichni neromští rodiče se spojili a přemístili své děti do sousední školy. Takže teď je to výhradně romská třída.“

Ve školním roce 2014/2015 má škola zapsaných 548 žáků, což je zhruba polovina celkové kapacity 1000 žáků. Na otázku, jestli by nemělo smysl umístit všechny žáky do jedné budovy a ušetřit náklady na provoz, ředitelka odpověděla nesouhlasně. „Už jsme se snažili sloučit 100% znevýhodněné studenty [s ostatními]... ve škole O. Když romští studenti přišli do smíšené třídy, všechny neromské děti odešly. A myslím, že dokonce i zřizovatel [město] to ví a je rád, že budova II je klidná a že tam je dobrá atmosféra a že jsou děti spokojené.“

ODDĚLENÉ SKUPINY A TŘÍDY

Segregace romských dětí se neodehrává jen v oddělených školách a budovách. Amnesty International si všimla, že některé školy, které přijímají romské žáky, jejichž počet je možná

149 Rozhovor s ředitelem školy N, Brno, 22. října 2014.

150 Rozhovor s Milenou, 22. října 2014

151 Rozhovor s ředitelem školy N, Brno, 22. října 2014.

152 Renáta a Andrea, rozhovor z 21. října 2014

větší, než by si daná škola přála,¹⁵³ se snaží Romy udělat „méně viditelnými“. Taktiky jsou různé, od stahování Romů z některých klíčových hodin a vytváření oddělených tříd, až po odlišný čas vyučování pro přípravné třídy, do nichž obvykle chodí romští žáci. Amnesty International takové praktiky zdokumentovala ve třech školách v Českých Budějovicích, kde měli romští žáci oddělenou výuku některých předmětů, jako je matematika, čeština a přírodní vědy.¹⁵⁴ Úředníci Ministerstva školství během setkání s Amnesty International uznali, že praxe odděleného vzdělávání pro romské žáky za použití asistenta pedagoga by byla diskriminační, a tedy nezákonná.¹⁵⁵

ŠKOLA C: ODDĚLENÁ VÝUKA NĚKTERÝCH PŘEDMĚTŮ

Škola C v Českých Budějovicích je známá jako „romská škola“. Okolo 30 % jejich žáků jsou Romové.¹⁵⁶ Přestože škola C už nemá etnicky segregované třídy, v některých případech se romské děti učí matematiku nebo češtinu odděleně.¹⁵⁷ To potvrdil jak ředitel, tak někteří z romských žáků. Josef, romský chlapec v 5. třídě, v odpovědi na dotaz, na základě čeho je rozdělují, vysvětlil: „Ti, co jsou pomalejší [jako my] chodí do oddělené třídy. Jenom chytřejší Romové zůstávají ve třídě, která je rychlejší.“¹⁵⁸ Děti ve 3. třídě jsou na některé předměty také rozděleny na dvě skupiny s názvem „pejskové“ a „kočičky“. Všichni pejskové jsou romské děti, včetně Johaniny dcery. Johana Amnesty International řekla: „Některé matky si na rozdělení nejdřív stěžovaly, ale ve škole nám řekli, že to je jen dočasné.“¹⁵⁹

Škola A v Českých Budějovicích v roce 2013 zaměstnala asistenta pedagoga. V této škole romské děti na některé předměty, jako je matematika nebo čeština, vezmou z běžné třídy a učí je asistent. Osoba, která zná praxi této školy, vysvětlila: „Škola nechce, aby byl asistent ve třídě... Skoro všichni romští žáci se učí matematiku a češtinu odděleně... Ale děti jsou rády, že to tak je.“¹⁶⁰ Ředitel školy Amnesty International řekl, že asistenti jsou buď ve třídě, nebo vezmou čtyři nebo pět dětí ze třídy a pracují s nimi odděleně pomalejším tempem. Popřel, že by některé děti brali ze třídy pravidelně.¹⁶¹

153 To se různilo: někteří ředitelé škol tvrdili, že ideální počet je jeden až dva romští žáci na třídu, jiní uvedli, že „zvladatelných“ je až šest.

154 A, C a A1.

155 Setkání se zástupci Ministerstva školství, 15. května 2014, Praha

156 Rozhovor s ředitelkou, 13. května 2014

157 Školy C a A.

158 Účastnice workshopu s romskými dětmi v Českých Budějovicích 15. června 2014

159 Rozhovor z 13. května 2014 v Českých Budějovicích

160 Rozhovor s „Z“ v Českých Budějovicích, 9. května 2014.

161 Rozhovor z 12. května 2014.

ŠKOLA G: JAK UDĚLAT ROMY „MÉNĚ VIDITELNÝMI“

Škola G v Děčíně má nálepku „romské školy“,¹⁶² jelikož se nachází ve spádové oblasti pro části města obývané romskými rodinami. Podle ředitelky školy pochází okolo 20-25 % žáků ze sociálně znevýhodněného prostředí.¹⁶³ Odhadla, že zhruba 13 % žáků představují Romové.

Škola již řadu let organizuje různé projekty, jejichž cílem je zlepšit kvalitu vzdělání žáků ze sociálně znevýhodněného prostředí. Škola se současně nápadně snaží přitáhnout a uspokojit neromské rodiče, a to i prostřednictvím oddělení romských a neromských dětí. Ředitelka Amnesty International výslovně řekla: „Romští žáci by se neměli míchat s ostatními dětmi, i když jsou ve stejné budově a na stejném patře jako normální třídy.“

Příkladem toho je způsob, jakým škola organizuje přípravné třídy, do nichž chodí převážně Romové. Zatímco vyučování běžné první třídy začíná v 8 hodin a končí v 11:40, v přípravné třídě školní den začíná v 8:30 a končí ve 12:40.

Ředitelka školy vysvětlila. „Důvod je trochu choulostivý... Je tady hodně romských dětí, jsme v centru. [Ale] chceme, aby do školy chodily všechny děti, romská komunita by neměla převažovat. Neměli bychom se dostat do stadia, kdy ostatní [neromští] rodiče nebudou mít zájem posílat své děti do naší školy.“

ODMÍTNUTÍ V „DOBÝCH“ ŠKOLÁCH

„Řekli nám, že to je 'bílá škola' a našeho syna tam odmítli zapsat. Ani ho nenechali udělat test školní připravenosti a prostě nás poslali pryč.“

Jonáš, romský otec v Brně¹⁶⁴

Školský zákon reguluje zápis do školy jen velmi všeobecně. Rodiče mají povinnost své děti zapsat mezi 15. lednem a 15. únorem kalendářního roku, kdy dítě dosáhne věk pro zahájení školní docházky.¹⁶⁵ Výběr testů pro zápis do školy a kritéria pro přijetí jsou z velké části ponechána na uvážení jednotlivých škol. Tento nedostatek regulace kritizují mnohé nevládní organizace, které jej považují za jeden z důvodů svévolného zacházení s romskými žáky. Právník z občanského sdružení IQ Roma Servis Amnesty International sdělil: „Proces zápisu ve své současné podobě je téměř zcela v rukou škol a vede k výrazným rozdílům mezi praktikami jednotlivých škol. Tento proces není dostatečně transparentní a vytváří prostor, ve kterém může dojít k diskriminaci a k segregaci. Naše zkušenosti z minulých let ukazují, že 'dobré' školy chybně odmítají romské děti s výmluvou, že mají plnou kapacitu nebo že žák není ještě připravený. Pro romské rodiče a děti je to velice frustrující zkušenost, která funguje také jako odstrašující prostředek pro ostatní romské rodiče. To je významný problém zejména pro romské děti, protože tato regulace, která nechává zápis nových žáků ve velké míře na

162 Česky: GAC, Analysis and Consulting. 2011. Děčín: Situační analýzy v lokalitách vybraných v roce 2011. s. 32

163 Rozhovor s ředitelkou, 5. května 2014, Děčín.

164 Rozhovor v Brně, 30. srpna 2014

165 Odst. 36 školského zákona

uvážení škol, ohrožuje právě jejich právo na vzdělání.“¹⁶⁶

Časté odůvodnění, s nímž školy odmítají žáka, je nedostatečná kapacita. Zástupce ředitele jedné z „romských škol“ v Brně tento argument považuje za pochybný. „Ze zákona je maximální počet studentů [ve třídě] 30. V Brně je v průměru... okolo 21 [žáků ve třídě], [v naší škole] jich máme okolo 18. To znamená, že téměř žádná škola nepřekračuje kapacitu a děti by neměly odmítat.“¹⁶⁷ Řekl také: „Školy v centru Brna, hlavně školy H, A a Z, posílají romské žáky k nám.“¹⁶⁸ Škola se to dozvídá od rodičů, kteří vysvětlují, že je tyto školy odmítají, zejména z kapacitních důvodů.

V roce 2010 Česká televize natočila skrytými kamerami jednu romskou a jednu neromskou matku, jak se snaží zapsat své děti do jedné z „dobrých“ škol v Brně. Obě žily mimo spádovou oblast školy a obě přišly po vypršení lhůty pro zápis. Romská matka nebyla úspěšná. Ředitel školy jí řekl, že kapacita je plná, a navrhl jí, aby dítě zkusila zapsat jinde. Neromská matka mluvila se zástupkyní ředitelky, která jí přidělila termín zápisu pro její dítě a o plné kapacitě nic nezmínila.¹⁶⁹ V roce 2015 stejná televize experiment zopakovala ve čtyřech školách. Ve třech z nich nebyly v zacházení s romskými a neromskými matkami žádné podstatné rozdíly. Ve čtvrté z nich však ředitel opět použil argument „kapacity“, když mluvil s romskou matkou. Když se na ředitelku obrátila neromská matka, řekla, že její dcera se musí zapsat a udělat test školní zralosti.¹⁷⁰

Kromě argumentování kapacitou romští rodiče Amnesty International popsali další dva důvody odmítnutí při zápisu. První z nich je ten, když dítě patří do spádové oblasti školy, a je tedy připuštěno k testu školní zralosti v této škole, ale je odmítnuto na základě jeho výsledků. Druhý je ten, když se rodiče snaží zapsat dítě do školy mimo svou spádovou oblast. V některých případech rodiče uvedli, že je okamžitě bez udání důvodu poslali pryč.

V Ostravě došlo v roce 2014 k novějšímu případu rozsáhlého odmítání romských dětí.

PREVENTIVNÍ ODMÍTÁNÍ ROMSKÝCH ŽÁKŮ VE ŠKOLE X

V lednu 2014 bylo 10 romských dětí připraveno absolvovat test školní zralosti a zapsat se do první školy X v Ostravě. Díky projektu, jehož cílem je umožnit romským dětem zápis do nesegregovaných škol, od září 2013 trávily víkendy přípravou s vyškolenou učitelkou. Před zápisem koordinátorka projektu navštívila ředitele školy a oznámila mu, že by rádi sledovali průběh zápisu. „Ředitel byl šokovaný [počtem romských dětí, které se chtěly zapsat] a rovnou mi řekl, že kapacita školy je omezená... Když jsem navrhla, že škola může otevřít dvě třídy místo jedné, a zajistit tak, že budou v obou z nich dohromady romské i neromské děti, odmítl,“ popsala

166 E-mailová komunikace s Amnesty International, 6. února 2015

167 Rozhovor se zástupcem ředitele školy O, 21. října 2014.

168 Rozhovor s ředitelem školy Z, Brno, 26. ledna 2014

169 Česká televize, *Dvojí metr v českém školství*. 1. února 2010. Dostupné na: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/79704-dvojii-metr-v-ceskem-skolstvi/>

170 Česká televize, *Situace se lepší, romské děti ale při zápisu stále nemají všude rovné možnosti*. 2. února 2015. Dostupné na: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/300600-situace-se-lepsi-romske-deti-ale-pri-zapisu-stale-nemaji-vsude-rovne-moznosti/>

koordinátorka.¹⁷¹ Řekla také, že ředitel nadnesl, že děti by měly být umístěny do „svých škol“, kde by nebyly terčem slovního napadání.

Škola všech 10 dětí odmítla z kapacitních důvodů. Ředitel Amnesty International vysvětlil, že žáci jsou vybíráni na základě výsledků v testech školní zralosti. „Vybrali jsme si ty nejlepší, protože ve třídě bude velké množství dětí a my jsme chtěli mít ty nejlepší,“ vysvětlil.¹⁷² Zároveň uvedl, že „příliš mnoho“ romských žáků je pro neromské rodiče problém. Výhradně romská škola ve čtvrti K, vzdálená zhruba 6 kilometrů, je podle ředitelova názoru pro vzdělávání romských žáků lépe vybavená.¹⁷³

Rodiče dvou z 10 odmítnutých romských dětí se proti rozhodnutí školy odvolali na Krajském úřadě. Ten vyjádřil názor, že škola jednala nezákonně, když žáky z kapacitních důvodů odmítla, jelikož spadali do spádové oblasti školy a prošli testem zralosti. Vyzval školu, aby zápis žadatelů přehodnotila. Romští rodiče své děti mezitím zapsali do jiných škol.

V jedné z ostravských čtvrtí většina romských dětí chodí do školy U. Někteří rodiče by své děti raději poslali do smíšených běžných škol, které jsou blíže nebo podle jejich názoru nabízejí lepší vzdělání. Mezi romskými matkami, s nimiž Amnesty International mluvila, však převládal pocit, že: „Oni [Neromové] prostě chtějí, aby všichni byli ve [škole] U. Všichni.“¹⁷⁴

Amnesty International také v Ostravě mluvila se skupinou matek, které se v roce 2013 pokusily zapsat své děti do jedné z nesegregovaných běžných škol, která byla blíže jejich bydliště v Porubě. „Ani nám nedovolili přijít k zápisu a rovnou nás odmítli.“¹⁷⁵ Po zásahu místní nevládní organizace škola a jedna z matek dospěly k dohodě a její děti byly nakonec zapsány do školy, kterou si vybraly.

Někteří rodiče své děti úspěšně zapsali do smíšené běžné školy díky podpoře charity nebo sympatizujících sociálních pracovníků. Valeriina dcera chodí do smíšené běžné školy. Se zápisem své dcery neměla problém, ale ředitelka jí sdělila, že do této školy moc romských dětí nechodí a že doufá, že s ní nebudou problémy.¹⁷⁶ „Řekla mi: 'Pokud s vámi nebudou problémy, pak to bude v pořádku.' Tak to řekla. Kdybych tam šla sama a měla zapsat svoji dceru, tak vážně nevím. Pomohli mi sociální pracovníci.“¹⁷⁷

Odmítání romských žáků v některých školách v Brně a Ostravě spolu s dalšími faktory, jako je pokračující odliv neromských žáků ze spádových oblastí škol, které jsou považovány za

171 Rozhovor s Amnesty International. Ostrava, 27. ledna 2014.

172 Rozhovor s Amnesty International. Ostrava, 20. června 2014. Viz také: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/271398-prijimani-romskych-deti-do-skol-ma-sve-specifikum-diskriminaci/>

173 Rozhovor s Amnesty International. Ostrava, 28. ledna 2014.

174 Skupinová diskuse s romskými matkami v komunitním centru v Ostravě, 23. října 2014.

175 Skupinová diskuse s romskými matkami v komunitním centru v Ostravě, 23. října 2014.

176 Skupinová diskuse s romskými matkami v Porubě, 23. října 2014

177 Tamtéž.

„romské“, v těchto dvou městech zakořenil etnicky oddělené vzdělávání. Místní ani národní úřady účinně nezasáhly, aby takovéto segregaci předcházely nebo ji řešily. Když Amnesty International nadnesla problém segregovaných běžných škol úředníkům na Ministerstvu školství, přiznali, že jsou si problému vědomi, ale nepovažují ho za něco, co by mohli řešit. „Tento problém je mimo rámec vzdělávacího systému. Je to sociální problém,“ řekl Amnesty International vedoucí oddělení základního vzdělávání.¹⁷⁸

Ředitelé segregovaných romských škol jsou si vědomi toho, že řada romských rodičů k nim své děti zapíše poté, co byly odmítnuty někde jinde. Jeden z nich uvedl: „Neexistuje žádný nástroj, který by mohl školu přinutit přijmout romské dítě. Ředitelé škol si nechtějí komplikovat život a děti migrantů [Romů, kteří se přistěhují z jiných míst] skončí v naší škole.“ Ředitel tvrdil, že se snažil problém nadnést představitelům města, ale marně. „Neexistuje žádné řešení, které by zajistilo integraci dětí [různého etnického původu] v Českých Budějovicích. Město se o to nesnaží.“¹⁷⁹

SEGREGOVANÉ ŠKOLY: MÉNĚ KVALITNÍ VZDĚLÁNÍ

„Kvalitní vzdělání zůstane těžko dosažitelné, dokud budou vzdělávací systémy praktikovat marginalizaci a exkluzi.“

Zvláštní zpravodaj OSN pro právo na vzdělání¹⁸⁰

Kvalitní vzdělání je nedílnou součástí práva na vzdělání a je „nerozlučně spjato s kvalitou příležitostí.“¹⁸¹ Mezinárodní orgány dohlízející na lidská práva identifikovala špatnou kvalitu základního vzdělání jako globální problém. Zvláštní zpravodaj OSN pro právo na vzdělání ve své zprávě z roku 2012 upozornil, že nerovnosti mezi bohatými a chudými se odrážejí v přetrvávajících rozdílech v kvalitě vzdělání poskytovaného různým segmentům populace.¹⁸² Uvedl rovněž, že „existuje bezpočet dětí, které absolvují pět let školní docházky, aniž by se naučily základy čtení, psaní a matematiky“.¹⁸³ Tato situace platí i pro Českou republiku. Mnoho dětí má problémy se základní gramotností, přestože chodí do školy už několik let.¹⁸⁴

Někteří učitelé, jichž se Amnesty International během svého výzkumu dotazovala, přiznali, že žáci, kteří chodí do segregované nebo takzvané „romské“ školy, se naučí velice málo.¹⁸⁵ „V 6.

178 Schůzka se zástupci Ministerstva školství, Praha, 15. května 2014.

179 Rozhovor s ředitelem školy C v Českých Budějovicích, 13. května 2014.

180 Zpráva speciálního zpravodaje pro právo na vzdělání, Kishore Singh, „Normative action for quality education“ („Normativní akce pro kvalitní vzdělání“), A/HRC/20/21, 2. května 2012, odst. 83.

181 Zpráva zvláštního zpravodaje pro právo na vzdělání, odst. 82.

182 Tamtéž.

183 Zvláštní zpravodaj se odkazuje na zprávu vydanou The Brookings Institution „A Global Compact on Learning: Taking action on education in developing countries“ („Globální dohoda o studiu: podnikání kroků v rozvojových zemích“) Washington, D.C., červen 2011. Viz: Zpráva zvláštního zpravodaje pro právo na vzdělání, odst. 12.

184 Rozhovor s místní charitou, která poskytuje doučování pro romské děti v Brně, 22. října 2014. „Děti, které dokončily druhou nebo třetí třídu, neznají základní fakta, neumí se podepsat... Znamky, které dostávají ve škole, neodpovídají jejich skutečným znalostem.“

185 Učitel ze školy R, 20. června 2014

tříde jsou žáci, kteří neumí číst ani psát,“ řekla Amnesty International asistentka pedagoga.¹⁸⁶ Ředitelka středního odborného učiliště, které učí žáky s lehkým mentálním postižením i bez něj, uvedla, že je jen malý rozdíl mezi žáky, kteří dokončili základní školu praktickou,¹⁸⁷ a těmi, kteří vychodí běžnou základní školu, aniž by dokončili 9. ročník, mezi něž patří řada romských dětí.¹⁸⁸

HORŠÍ STUDIJNÍ VÝSLEDKY V SEGREGOVANÝCH ŠKOLÁCH

Jedním z indikátorů kvality vzdělání v segregovaných školách jsou budoucí cesty, kterými se žáci vydají. Případ školy O v Brně, kde více než 80 % žáků tvoří Romové, ukazuje, že etnicky segregované vzdělávací prostředí má na žáky nepříznivý vliv, a to i přes úsilí školy o individuální přístup k výuce. Ve školním roce 2013/2014 žádný z absolventů školy nepokračoval na gymnázium. Pět šlo na běžnou střední školu, sedm na střední odborné učiliště, dva nepokračovali v žádném dalším vzdělávání a sedm se zapsalo do výcviku k dokončení základního vzdělání pro žáky, kteří skončí základní školu dříve než v 9. třídě.¹⁸⁹ Poslední číslo představuje počet žáků školy O, kteří každoročně základní školu nedokončí. Zatímco v roce 2013/2014 jich bylo 8, v roce 2009/2010 to bylo 18 žáků.¹⁹⁰ Z žáků školy v Brně, která má podobnou velikost a není etnicky segregovaná,¹⁹¹ pro srovnání jeden pokračoval na gymnázium, 17 na střední školu, 3 na odborné učiliště a pouze jeden žák základní školu nedokončil.¹⁹²

Výrazné rozdíly mezi vzdělávacími dráhami žáků lze najít také ve škole N v Brně, která má dvě budovy: jednu smíšenou a jednu výhradně romskou. Z absolventů roku 2013/2014, kteří chodili do „smíšené budovy“, tři žáci pokračovali na gymnázium, 19 na střední školu s maturitou a 20 na střední odborné učiliště. Ve výhradně romské budově školy nebyli v roce 2013/2014 žádní absolventi. Ve stejném školním roce přešel významný počet žáků různých tříd na jinou školu. V roce 2012/2013 žádní žáci nepokračovali na gymnázium, ale 8 žáků šlo na střední školu s maturitou a čtyři na odborné učiliště. Ve stejném roce přešlo 11 žáků na jiné školy.¹⁹³

Česká republika má na základě Úmluvy UNESCO proti diskriminaci v oblasti vzdělání stanovit jednotný rámec standardů kvality, platný v celé zemi.¹⁹⁴ Tento požadavek naplnilo přijetí Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání.¹⁹⁵ Školy na jeho základě vytvářejí

186 Rozhovor s asistentkou pedagoga v Českých Budějovicích, 9. května 2014; rozhovor s Kevinem, Ostrava, 21. června 2014; rozhovor s matkou šesti dětí v Ostravě, Přívoz, 25. srpna 2014; šesták v etnicky segregované škole P v Ostravě – nedokázal určit čas a spočítat základní dělení, 25. srpna 2014;

187 Nebo speciální třídy pro žáky s lehkým mentálním postižením v běžných školách.

188 Ředitelka střední školy A v Děčíně 11. června 2014.

189 Škola poskytla tyto údaje Amnesty International formou dotazníku.

190 Tamtéž.

191 Škola O má 300 žáků, škola AB 360.

192 Škola AB. Škola poskytla tyto údaje Amnesty International formou dotazníku.

193 Škola poskytla tyto údaje Amnesty International formou dotazníku.

194 Článek 4.

195 Viz Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání přijatý Ministerstvem školství: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/upraveny-ramcovy-vzdelavaci-program-pro-zakladni-vzdelavani>

vlastní vzdělávací programy.

ANALÝZA VZDĚLÁVACÍCH PROGRAMŮ V SEGREGOVANÝCH ŠKOLÁCH

Amnesty International zkoumala vzdělávací programy v sedmi etnicky segregovaných školách nebo školách označovaných jako „romské školy“ ve čtyřech různých městech.¹⁹⁶ Analýza, kterou provedli odborníci na vzdělávání,¹⁹⁷ zjistila, že přestože vzdělávací programy jsou strukturované takovým způsobem, že obecně odpovídají standardům vyžadovaným Rámcovým vzdělávacím programem, v kvalitě učebních plánů jednotlivých předmětů byly výrazné rozdíly. Největším zjištěným problémem byla matematika. Ve čtyřech ze sedmi škol (škola C v Děčíně, škola N v Brně, školy P a U v Ostravě) analýza ukázala, že vzdělávací programy pro matematiku nedosahují standardů vyžadovaných Rámcovým vzdělávacím programem.

Amnesty International kromě toho zjistila nedostatky také v učebních plánech pro češtinu. V případě školy P zjistila, že očekávání školy pro komunikační a písemné dovednosti jsou pod hranicí standardu vyžadovaného Rámcovým vzdělávacím programem.

Špatná kvalita vzdělávání v etnicky segregovaných školách znamená porušování nejen zákazu etnické diskriminace, ale také práva na vzdělání. Ve svém Obecném komentáři č. 13 Výbor pro hospodářská, sociální a kulturní práva (CESCR) zdůraznil, že nedílnou součástí práva na vzdělání je jeho přijatelnost, podle níž vzdělání, včetně učebních plánů, musí být „kulturně vhodná a kvalitní“.¹⁹⁸

¹⁹⁶ Brno, Ostrava, České Budějovice a Děčín

¹⁹⁷ Skupina odborníků z Ústavu výzkumu a rozvoje vzdělávání z Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy. Analýzu zadala Amnesty International.

¹⁹⁸ CESCR, Obecný komentář č. 13: Právo na vzdělání, E/C.12/1999/10, odst. 6.c

3. JINÉ FORMY DISKRIMINACE

RASOVÁ ŠIKANA VE SMÍŠENÝCH BĚŽNÝCH ŠKOLÁCH

„Vzdělání by mělo být přátelské k dítěti a mělo by každé dítě inspirovat a motivovat. Školy by měly podporovat lidskou atmosféru a umožňovat dětem, aby se rozvíjely v souladu se svými vyvíjejícími se schopnostmi.“

Výbor pro práva dítěte, Obecný komentář č. 1¹⁹⁹

„Nadávají mi, protože jsem Rom. Učitelka s tím nic nedělá, a když jí to řeknu, obviňuje mě, že jsem si začal. Chová se k nám odlišně.“

Petr, romský chlapec v 5. třídě smíšené běžné školy v Děčíně²⁰⁰

Pokud se romskému rodiči podaří zapsat své dítě do běžné smíšené školy, musí čelit další výzvě – rasové šikaně. Mnoho romských dětí zažívá problémy se svými spolužáky a někdy také s učiteli. Ve všech čtyřech městech, která Amnesty International navštívila, romské děti zmiňovaly rasovou šikanu ve třídě. Když si stěžovaly učitelům nebo ředitelům, připadalo jim, že jejich obavy neberou vážně, přestože Amnesty International se dozvěděla také o případech, kdy učitelé zasáhli a situace se zlepšila.

Obě Daniny děti zažily šikanu ze strany spolužáků. Její syn chodil do smíšené školy a děti mu říkaly „Cikán“... „Moje dcera to zažila na střední škole, kde jí říkali špíno.“²⁰¹ V obou případech Dana problém nadnesla učitelům, kteří ho začali řešit, a šikana skončila. Anka z 8. třídy takové štěstí neměla. Taktéž chodila do smíšené školy, kde většina žáků byla neromská, a necítila se tam vítaně. „Říkali mi, že tam nepatřím, říkali mi Cikánka. Když jsem to řekla učitelce, odpověděla, že je mám ignorovat.“²⁰² Její matka po této zkušenosti přemístila Anku a jejího mladšího bratra do výhradně romské školy. Amnesty International řekla, že se tam tolik nenaučí, ale cítí se lépe.

Někteří rodiče mluvili o šikaně dokonce už v mateřské škole. Mnozí uvedli, že rasová šikana pramení z rozšířeného předsudku vůči Romům v české společnosti. Romská matka v Českých Budějovicích Amnesty International řekla: „Dnes se ví [kdo je Rom] od dvou let. Každý ví, že Cikáni jsou 'fuj'.“²⁰³

Amnesty International mluvila také s romskými rodiči, kteří své děti preventivně umístili do etnicky segregovaných škol. „Rozhodla jsem se dát své děti do školy P, aby nemusely zažít

199 CRC/GC/2001/1, 17. dubna 2001, odst. 12

200 Workshop s romskými dětmi v Krátké ulici v Děčíně, 11. června 2014

201 Rozhovor s paní Danou, Ostrava/Zárubek, 29. srpna 2014.

202 Rozhovor, Ostrava 28. srpna 2014

203 Skupinová diskuse s romskými matkami v komunitním centru v Ostravě, 23. října 2014.

rasovou šikanu.²⁰⁴ Jiná matka uvedla, že svou dceru nezapsala do jisté školy, protože slyšela, že „její děti tam budou trpět, protože mají tmavou plet“.²⁰⁵

Asistenti pedagoga a komunitní pracovníci, kteří pracují s romskými dětmi, si také všimli, že situace ve školách je odrazem předsudku, který ve společnosti proti Romům panuje. „Vidím, jak jsou [neromské děti] vychovávány už v rodinách. Přijdou a... romské dítě je odpuzuje.“²⁰⁶ Ředitelka místní charity řekla: „Pokud tady nebude konkrétní projekt nebo program, převážně neromská [elitní] základní škola nebude schopná romské děti začlenit, hlavně když pocházejí z chudší rodiny.“²⁰⁷

KAREL A JANA: ŠIKANA JE VYHNALA ZE ŠKOLY

Karel a jeho sestra Jana bydleli s rodiči v Českých Budějovicích v bytovém domě, kde žilo také několik dalších romských rodin. Jejich ulice patřila do spádové oblasti jedné z „elitních“ základních škol ve městě. Jediný další romský žák této školy byla dívka v 8. třídě. Karel byl v 5. a Jana ve 3. třídě. Karel vzpomíná na drsnou šikanu, kterou jeho sestra před čtyřmi lety každý den zažívala.

„Komandovali ji, říkali jí černá hubo, [říkali jí] že nic neví, že vypadá odporně... všechno to dělali schválně. Schovali jí boty... sněžilo, a tak jsem ji musel vzít domů na zádech.“

Jana si vůči škole vybudovala naprostý odpor. „Když měla jít do školy, dostávala hysterické záchvaty a nechtěla jít. Bála se tam jít.“

Karlova matka vzpomíná na každodenní boj svých dětí: „Ráno vstali, připravila jsem jim jídlo, vzala jsem je do školy, ale ani se tam nedostaly. Začaly hystericky brečet a pak řekli, že tam nepůjdou. Tak to bylo každý den.“

Přestože si Karel na šikanu stěžoval, pomoc, v kterou doufal, nepřicházela. Uvedl: „Řekli jsme to ředitelce, ale ona nás ani neposlouchala. Tak jsem se o to začal starat sám. Pral jsem se s nimi. [Když to učitelé zjistili,] byl jsem jediný, kdo dostal kvůli rvačce vynadáno. A tak jsme v podstatě přestali chodit do školy. Začali jsme dostávat horší známky a začali s námi zacházet jinak a všem říkali, že jsme špinaví a že smrdíme... Učitelé si stěžovali, že si nenosíme oběd a že chodíme do školy v roztrhaném oblečení. [Taky řekli, že] ona [Jana] tam nezapadá.“

Ředitelka školy jakékoliv obvinění z šikany popřela. „Třída se chovala [ke Karlovi] opravdu hezky... Na začátku s ním nebyly žádné problémy, později začal být agresivní... Bylo to nejspíš kvůli jeho rodinné situaci.“²⁰⁸ Pokud jde o Janu, učitelka uvedla, že „nezapadla“.

Děti formálně ve škole zůstaly jeden rok, ale prakticky do ní přestaly chodit. Jediná pomoc, které se jim dostalo, byla od místní charity, jejíž zaměstnanci se pokusili dělat prostředníky mezi školou, sociálními službami a

204 Běta, Ostrava 18. června 2014

205 Rozhovor s Eliškou, romskou matkou, v Českých Budějovicích, 9. května 2014

206 Romský školní asistent v Děčíně, 7. května 2014

207 Ředitel místní charity, která pracuje s romskými rodinami v Českých Budějovicích, 16. června 2014

208 Telefonický rozhovor, 16. června, České Budějovice

rodinou. Jedna z pracovnic charity Amnesty International sdělila: „Šance dítěte, které je výrazně odlišné [kvůli prostředí] od ostatních žáků, na úspěch v dané škole jsou nízké.“

Děti čelily obtížné situaci ve škole a možná i doma a nedostávalo se jim žádné podpory, až nakonec nasbíraly příliš mnoho neomluvených hodin. Ty podle českého zákona znamenají přestupek a mohou vést k odnětí práv péče o dítě zákonným zástupcům nebo rodičům a/nebo k trestnímu stíhání.²⁰⁹ V případě Karla a Jany sociální služby „zasáhly“ a děti byly nakonec rodině odebrány a umístěny do dětského domova.

Případ Karla a Jany není ojedinělý. Amnesty International mluvila s romskými rodiči na jiných místech, kteří zmiňovali šikanu v běžných školách a následný přesun do základní školy praktické.²¹⁰

V roce 2013 Ministerstvo školství vydalo metodický pokyn, který má pomoci školám řešit šikanu obecně.²¹¹ Metodický pokyn přiznává, že šikana je obzvláště nebezpečná forma zneužívání, která ohrožuje splnění principů a cílů vzdělání.²¹² Definuje prvky šikany, jako je záměrnost, cílenost, opakování, nepoměr sil a bezmocnost oběti,²¹³ a vysvětluje, že školy mají jasnou povinnost děti před šikanou chránit.²¹⁴ Přestože lze tento krok uvítat, pokyn se nevěnuje rasové šikaně jako specifickému druhu šikany.

Amnesty International zaznamenala některé případy, v nichž se situace zlepšila poté, co si romští rodiče na rasové slovní útoky nebo šikanu stěžovali škole.²¹⁵ Neexistuje však žádná jednotná praxe nebo regulace, která by tento problém řešila, a jednotlivé případy jsou do velké míry ponechány úvaze učitelů a ředitelů.

Leon byl jediný z pouhých dvou romských žáků ve 3. třídě smíšené školy H v Děčíně. Řekl, že [neromští] kluci mu nadávali a že učitel na to nereagoval.²¹⁶ V září 2014 Leon přešel na školu G, která byla ve městě známá jako „romská škola“.²¹⁷ Romské děti často popisovaly, že se cítily vyloučené kvůli přístupu spolužáků nebo učitelů. Aneta, romská dívka v 5. třídě ve škole H v Děčíně ve třídě nemá moc kamarádů. Když byla požádána, aby popsala svůj školní den, vysvětlila, že ostatní děti si hrají, ale ona se hry neúčastní: „Celý den jenom sedíte... o přestávkách.“

209 § 217 trestního zákona: Ohrožování výchovy mládeže.

210 Olina v Děčíně. Rozhovor s její matkou 7. května 2014.

211 Metodický pokyn Ministerstva školství č. 22294/2013-1.

212 Tamtéž. Úvod

213 Tamtéž. Čl. 1(3)

214 Tamtéž. Čl. 3

215 Honza, workshop s romskými dětmi v Krátké ulici v Děčíně, 11. června 2014.

216 Workshop s romskými dětmi v Krátké ulici v Děčíně, 11. června 2014.

217 Rozhovor s ředitelem, 5. května 2014, Děčín.

Edita svou dceru zapsala do „romské“ školy poté, co se přestěhovaly do Ostravy. „Jsem ráda, že je s nimi [s Romy]. V Opavě jsem se musela hádat s učitelkou, protože dětem dovolovala, aby jí nadávaly... Když přišla domů, říkala, že tam nechce jít [do školy]... říkaly jí kurvo, černá hubo, jakkoliv – ani ta slova nedokážu vyslovit!“²¹⁸

ODLIŠNÉ ZACHÁZENÍ S ROMY

Romské děti, s nimiž Amnesty International mluvila, si uvědomovaly odlišné zacházení ze strany učitelů a byly na ně citlivé. Během workshopů, které se uskutečnily v kontextu výzkumu pro tuto zprávu, byly požádány, aby nakreslily hodného nebo oblíbeného učitele. Na otázku, co dělá z učitelky „hodnou“ učitelku, existoval určitý vzorec odpovědí: „Je hodná, protože nedělá rozdíly mezi Cikány a Čechy. Když někdo řekne něco špatného o Cikánech, odpoví, že jsme všichni stejní.“²¹⁹

Ireně z Českých Budějovic je 18 let a vzpomíná, jak vnímala rozdíl v zacházení, když byla ve škole. „Když si romské dítě na něco stěžovalo... nikdy se to neřešilo. Když se neromskému dítěti ztratily peníze, škola z toho udělala velké haló a zavolala policii.“²²⁰

Toto rozdílné zacházení zdůraznil i bývalý asistent pedagoga: „Největší problém byl, když romské dítě udělalo něco špatně – nezáleželo na tom, jak velké nebo vážné to bylo, muselo jít rovnou do ředitelny. Když to ale udělalo neromské dítě, nejhorší trest byl ten, že dostalo poznámku.“²²¹

Mezi další formy odlišného zacházení zmíněné Amnesty International patřilo to, že romské děti mají zakázáno chodit během vyučování na záchod²²² a nemůžou si sednout, kde chtějí, na rozdíl od ostatních dětí.²²³

OBVIŇOVÁNÍ ROMŮ

„Není tmavá, a tak nebude mít problém [v nové škole].“

Matka romské dívky v Ostravě²²⁴

Ředitelé škol a učitelé na různých místech, která Amnesty International navštívila, tvrdili, že problém není ani tak diskriminace, jako spíš to, že Romové se vyčleňují. „Jsou rádi mezi svými. Bílí rodiče jsou ctižádostiví...“²²⁵ Další ředitel dodal: „Oni [Romové] nemají důvěru,

218 Skupinová diskuse s romskými matkami v komunitním centru v Ostravě, 23. října 2014.

219 Rozhovor s Andreou v ulici V. v Děčíně, 12. června 2014

220 Rozhovor, 9. května 2014 v Českých Budějovicích

221 Romský školní asistent v Děčíně, 7. května 2014

222 Adam, 5. třída, rozhovor v Českých Budějovicích, 14. května 2014

223 Během workshopu 15. června 2014 v Českých Budějovicích Lukáš vysvětlil, že všechny romské děti v jeho třídě musí sedět samy a nemůžou sedět s kamarády. Všechny ostatní (neromské) děti sedí, s kýmkoliv chtějí. „Gadžové sedí spolu.“

224 Skupinová diskuse s romskými matkami v komunitním centru v Ostravě, 23. října 2014.

225 Učitel v přípravné třídě ve škole C v Českých Budějovicích, 13. května 2014

nechtějí se účastnit školních výletů. Sami se vyčleňují a chtějí být spolu.“²²⁶ Ředitelé škol a učitelé a také někteří úředníci Amnesty International o Romech a vzdělání otevřeně řekli: „necení si vzdělání“, „mají za vzor svoje rodiče, kteří žijí z dávek“, „rodiče můžou za to, že romské děti [často] nepokračují ve vzdělávání na střední škole“. ²²⁷ Amnesty International se setkala u ředitelů a učitelů se silným vzorcem přičítání problémů romských žáků ve škole „kultuře chudoby a nezaměstnanosti“, v níž údajně žije mnoho rodičů.²²⁸ Charakteristické prvky takové kultury předjímané učiteli jsou nedostatek rutiny, neochota pracovat a nedostatek motivace. Není neobvyklé, že během takového vyprávění učitelé uznali rovnost žáků, pokud jde o inteligenci, bez ohledu na etnickou příslušnost. Tvrdí, že rozdíl spočívá ve stupni motivace.

Ředitelka jedné ze základních škol Amnesty International řekla: „Podle mého názoru to není o inteligenci. Je to o vůli, zodpovědnosti. Rodiče z [neromské] většiny chodí do práce, děti je vidí, jak ráno vstávají, jdou do školy, rodiče je nedoprovázejí... Zatímco v romské komunitě většina rodičů nepracuje, někdy ráno vstávají jen děti.“²²⁹

AUTOMATICKÉ TESTOVÁNÍ ROMSKÝCH ŽÁKŮ

Během základní školní docházky budou romské děti nejspíš alespoň třikrát psychologicky testovány. První testování je v pěti letech, kdy je školy běžně posílají do psychologických poraden, protože dítě nechodilo do mateřské školy. Učitelé se bojí, že děti nejsou na školu připravené, a proto je raději posílají do přípravných tříd. Podmínka pro takovéto umístění podle školského zákona je ta, že dítě pochází ze sociálně znevýhodněného prostředí, což musí být potvrzeno hodnocením školského poradenského zařízení. Po roce v přípravné třídě se konají další testy. Pokud problémy romského dítěte na základní škole dosáhnou takové úrovně, že dítě propadne, škola obvykle takové dítě pošle na další testování.

Většina romských rodičů, s nimiž Amnesty International na všech navštívených místech mluvila, uvedla, že jim bylo doporučeno, aby jejich dítě ohodnotil psycholog. K tomu často dochází, když dítě dosáhne věku školní docházky a má začít chodit do první třídy. Běžný výsledek předškolního testování rozpoznáný v rozhovorech s romskými rodiči bylo doporučení, aby jejich dítě dostalo odklad školní docházky. Rodiče taková rozhodnutí málokdy zpochybňují.

Svědectví, která Amnesty International získala, vypovídají o velkých rozdílech mezi jednotlivými školami. Ty, které mají pověst „elitních“ škol, používají přísnější testy, aby vyhodnotily schopnost dítěte učit se, zatímco jiné se spoléhají na velice jednoduché testy školní připravenosti. V důsledku toho se postupy škol při zápisu liší, což vyúsťuje v posílání dětí do pedagogicko-psychologických poraden, když jejich výsledky v testech školní

226 Ředitel školy C v Českých Budějovicích, 13. května 2014

227 Krajský úřad v Ústí nad Labem, 12. června 2014; základní škola praktická v Českém Krumlově, 13. června 2014.

228 Rozhovory s: speciální a praktickou školou v Českém Krumlově, 13. června 2014; speciální a praktickou školou v Českých Budějovicích, 13. května; základní školou T v Ostravě, 19. června 2014.

229 Ředitelka základní školy G v Děčíně, 5. května 2014.

přípravenosti nejsou uspokojivé.

ANIČKA: CHYTRÁ, ALE PŘESTO V PŘÍPRAVNÉ TŘÍDĚ

Praxe psychologických testů pro romské děti byla rozšířená ve všech čtyřech městech, která Amnesty International navštívila. Eleně z Děčína se podařilo zapsat svou dceru Aničku do místní běžné školy, která již dříve odmítla její bratry.²³⁰ Zápisu však předcházely psychologické testy a Aničku nakonec umístili do přípravné třídy.

„Šla jsem za sociální pracovníci a řekla jsem jí, že [Aničku] nikde nechtějí vzít a že moje trvalé bydliště je tady [v Děčíně], tak mi pomohla dostat ji do té školy [blízko našeho bydliště].“

Sociální pracovnice Eleně a její dceři pomohla, ale zápisu do běžné školy, kterou si vybrala, musely předcházet dvě návštěvy psychologa.

„Musela jsem jít... s Aničkou dvakrát, aby vyhodnotili, jestli školu zvládne. Otestovali ji a řekli, že je chytrá. Tak jsem šla za sociální pracovníci, řekla jí výsledky a ona zavolala [do školy].“

Na otázku, proč její dcera potřebovala dvě testování, Elena odpověděla, že ředitel školy na tom trval. Aničku nakonec nezapsali do první třídy základní školy, ale do přípravné třídy. Eleně připadá, že její dcera nedostala šanci začít první třídu a že její začátek povinné školní docházky byl odložen, protože ředitel nebyl přesvědčený, že školu zvládne.

Odklady a umisťování romských žáků do přípravných tříd jsou jedním z důvodů, proč mnoho romských dětí skončí základní školu v 7. nebo 8. třídě místo 9. třídy. Zákon umožňuje začátek základního vzdělání posunout maximálně o dva roky, pokud se má za to, že dítě není připravené.²³¹

Doporučení odkladu školní docházky romských dětí se na některých místech zdají být systematické. V ostravské části Poruba Amnesty International uspořádala skupinovou diskusi s 12 romskými matkami. Všechny až na jednu musely své děti nechat otestovat před začátkem základní školy v poradně a ve všech případech jim byl doporučen odklad. Týkalo se to i některých dětí, které chodily do mateřské školy.²³²

PŘÍPRAVNÉ TŘÍDY

„Přípravné třídy jsou nejvíce prosegregační opatření v této společnosti. [Jako Nerom] nemůžu své dítě zapsat do přípravné třídy, protože nejsem sociálně znevýhodněný.“

Ředitel speciální školy v Děčíně²³³

Podle školského zákona musí být jakékoliv umístění do přípravné třídy a tedy zpoždění

230 Viz případy jejich dalších dětí Františka (Diskriminace v základních školách praktických) a Pavla (Segregace v běžných školách)

231 Školský zákon, odst. 37.1

232 Skupinová diskuse s romskými matkami v komunitním centru v Ostravě, 23. října 2014.

233 Ředitel speciální školy v Děčíně, 7. května 2014.

začátku povinné školní docházky podloženo hodnocením z poradny, vyjádřením dětského lékaře a povoleno souhlasem rodiče. Škola může na testování poslat dítě, které neprojde testem školní zralosti. Do přípravné třídy mohou školy přijmout jen dítě, které je „sociálně znevýhodněné“ (odst. 47 školského zákona). Praktické důsledky těchto ujednání jsou ty, že přípravných tříd „využívají“ téměř výhradně romské děti. Ředitel speciální školy v Děčíně poukázal na to, že toto opatření má formálně kompenzovat absenci školní docházky ze strany romských žáků, ale ve skutečnosti má segregační účinky.²³⁴ Tento problém by vyřešil povinný poslední rok předškolní docházky, který by byl bezplatný a dostupný všem žákům.

Vláda měla původně v úmyslu se této mezeře věnovat v novele školského zákona z roku 2015, která měla zavést povinný poslední rok předškolní docházky, který by byl bezplatný. Toto ustanovení bylo zahrnuto do další novely školského zákona, kterou měl parlament projednat na jaře 2015.

UZNÁNÍ ETNICKÉ ROZMANITOSTI V UČEBNÍCH PLÁNECH

Podle Úmluvy o právech dítěte musí vzdělání být zaměřené na posilování úcty k rodičům dítěte, ke své vlastní kultuře, jazyku a hodnotám, k národním hodnotám země trvalého pobytu, jakož i země jeho původu, a k jiným civilizacím. Celkově musí vzdělání připravit dítě na zodpovědný život ve svobodné společnosti.²³⁵

Většina škol, které Amnesty International během svého výzkumu navštívila, do učebních plánů nezahrnovala výuku romských dějin ani kultury.²³⁶ Žádná z učebnic neobsahovala specifické informace o Romech, kromě učebnice občanské výchovy pro žáky zvláštní 8. třídy. Na jedné stránce učebnice je stručné shrnutí dvou etnických menšin, které žijí v České republice: Židů a Romů. Židovská menšina je popisována jako menšina, která přispěla ke kultuře, vědě a umění země. Učebnice zmiňuje, že Židé byli obětmi nacistického holocaustu ve 20. století, který byl jedním z nejhorších rasistických zločinů v dějinách. Romové jsou naopak popisováni jako národ, který „přišel z Indie před stovkami let, kdy zahájil svou pouť po světě. S koňmi zapřaženými do povozů se přemísťovali z jednoho místa na druhé, a protože se lišili od Evropanů barvou pleti a životním stylem, bylo na ně nahlíženo s nedůvěrou a nepřátelstvím.“

Opomenutí romských ději a kultury v učebních plánech znamená nedosažení mezinárodních standardů. Podle Úmluvy OSN o odstranění všech forem rasové diskriminace má Česká republika povinnost „zahrnovat v učebnicích na vhodných úrovních kapitoly o historii a kultuře Romů a podporovat vydávání a distribuci knih a dalších tiskových materiálů a také vysílat vhodné televizní a rádiové programy o jejich historii a kultuře, a to i v jazycích, kterými mluví“.²³⁷ Podle doporučení Výboru ministrů Rady Evropy 2000(4) by učební plány a učební materiály měly brát ohled na kulturní identitu romských dětí. Do učebních materiálů by měla

²³⁴ Ředitel speciální školy v Děčíně, 7. května 2014.

²³⁵ Článek 29 Úmluvy o právech dítěte

²³⁶ 23 z 24.

²³⁷ Obecný komentář č. 27 k Úmluvě o odstranění všech forem rasové diskriminace o diskriminaci Romů, odst. 26

být zavedena romská historie a kultura, aby odrážely kulturní identitu romských dětí.²³⁸ Tyto standardy nejsou v České republice ani zdaleka dodržovány. Ze sedmi vzdělávacích programů, které Amnesty International analyzovala, například jen jeden v osnovách češtiny zahrnoval romské pohádky.²³⁹

238 Doporučení č. R (2000) 4, odst. II.9

239 „Hodnocení školních vzdělávacích programů základních škol.“, s. 11

4. NESCHOPNOST PROSADIT PRÁVO A PLNIT MEZINÁRODNÍ ZÁVAZKY

Evropská komise (Komise) v září 2014 v bezprecedentním kroku zahájila proti České republice řízení pro porušení povinnosti, konkrétně zákazu diskriminace ve vzdělávání podle směrnice EU o rasové rovnosti.²⁴⁰ Důvody zahrnují znepokojení ohledně přímé a nepřímé etnické diskriminace v přístupu ke vzdělání, která vede k výrazně nadměrnému zastoupení romských dětí v tzv. základních školách praktických, určených pro žáky s lehkým mentálním postižením.²⁴¹ Evropská komise tyto obavy podpořila zjištěními mezinárodních orgánů pro lidská práva a statistickými údaji, které poskytla Česká školní inspekce, veřejný ochránce práv, Rozvojový program OSN a Světová banka.²⁴²

Vlastní výzkum české vlády výhrady Evropské komise potvrzuje. V listopadu 2014 vláda přijala zprávu ohledně situace romské menšiny, která cituje řadu studií, které v minulosti představovaly jasný důkaz toho, že českému vzdělávacímu systému se nadále nedaří zajistit Romům rovný přístup ke vzdělání.²⁴³ Českým úřadům se přesto dosud nepodařilo podniknout dostatečná opatření, která by toto porušení českého práva a mezinárodních standardů lidských práv řešila.²⁴⁴

ŘÍZENÍ PRO PORUŠENÍ POVINNOSTI PODLE PRÁVA EU

Jak stanovuje článek 258 Smlouvy o fungování Evropské unie, řízení pro porušení povinnosti dává Evropské komisi právní nástroj, jak členské země přimět k dodržování zákonů Evropské unie. Pokud má Evropská komise obavy z možného porušení práva Evropské unie členskou zemí, informuje ji o tom (formálním dopisem) a ta má potom možnost odpovědět a navrhnout opatření, která by zajistila dodržování zákonů.²⁴⁵ Pokud Komise není spokojená, uvede důvody, proč si myslí, že členská země porušila právo EU (odůvodněné stanovisko). Pokud členská země neodpoví nebo odpoví neuspokojivým způsobem, Komise může případ porušení směrnice o rasové rovnosti předložit Soudnímu dvoru Evropské unie. Pokud Soudní dvůr zjistí, že Česká republika nesplnila závazek vyplývající z práva EU, může jí uložit vysoké sankce. Ty mohou být buď periodické, kdy členská země platí, dokud porušování práva EU přetrvává, nebo se může jednat o paušální sumu založenou na vyhodnocení

240 Evropská komise. Formální výzva 258 (př226). Česká republika. Spravedlnost, základní práva a občanství. Nesoulad se směrnicí 2000/43 o rasové rovnosti: Diskriminace romských dětí ve vzdělání.

241 Článek 2: přímá a nepřímá diskriminace, Článek 3(1)(g): vzdělání, které je ve věcné působnosti směrnice

242 Evropská komise, formální výzva dopisem České republiky. 25. září 2014, Brusel. V dokumentech Amnesty International.

243 Česká vláda. Zpráva o stavu romské menšiny v České republice za rok 2013. Praha 2014, s. 57

244 Česká republika: Písemný návrh Amnesty International Výboru ministrů a Radě Evropy: D. H. a ostatní proti České republice. EUR 71/009/2013. Dostupné na: <http://www.amnesty.org/en/library/info/EUR71/009/2013/en>

245 Viz: http://ec.europa.eu/atwork/applying-eu-law/infringements-proceedings/index_en.htm

důsledků porušování, nebo oboje.²⁴⁶ Hrozba sankcí je většinou účinná a nedodržování rozsudků soudního dvora se dosud omezuje jen na několik málo případů.²⁴⁷

Postup před zahájením soudního řízení Komisi umožňuje hnát českou vládu k zodpovědnosti a veřejně a politicky na ni vyvíjet tlak, aby ukončila pokračující, systematickou a nezákonnou praxi diskriminace romských dětí v českých školách.

Jako první reakci na porušení povinnosti v listopadu 2014 česká vláda zpochybnila pravomoc Evropské komise zahájit takové řízení v oblasti vzdělávání. Argumentovala tím, že organizace vzdělávacích systémů je v pravomoci jednotlivých členských zemí. Vláda posléze začala s Komisí spolupracovat, zejména na novele školského zákona. V době, kdy šla tato zpráva do tisku, proces porušení povinností stále probíhal.

NESCHOPNOST ŘEŠIT ETNICKOU DISKRIMINACI

Mezinárodní orgány monitorující lidská práva, včetně Rady pro lidská práva, Výboru pro odstranění rasové diskriminace (CERD), zvláštního zpravodaje pro právo na vzdělání a Rady Evropy, zdůrazňují, že státy musí vzít v úvahu zejména vzdělávací potřeby ekonomicky a sociálně marginalizovaných skupin, jako jsou lidé žijící v chudobě, etnické a jazykové menšiny, děti s postižením a děti původních obyvatel.²⁴⁸ Rada pro lidská práva v roce 2011 státy vyzvala, aby se postaraly o úplné uplatňování práva na vzdělání tím, že zajistí vhodnou právní ochranu a vyřeší četné druhy nerovnosti a diskriminace ve vzdělání prostřednictvím komplexních politik.²⁴⁹ CERD státům včetně České republiky doporučil, aby „jednaly s odhodláním zastavit jakoukoliv diskriminaci nebo obtěžování z důvodu rasy namířené vůči romským žákům“.²⁵⁰ Podle doporučení CERD by státy měly kromě dalších opatření předcházet a vyhýbat se segregaci romských žáků, nabrat zaměstnance škol z řad romských komunit a zvážit přijetí opatření na poli vzdělávání ve prospěch romských dětí, ve spolupráci s jejich rodiči.²⁵¹

Mezinárodní právo má jasno v tom, že odlišné zacházení, včetně vynuceného oddělení osob založeného pouze na etnické příslušnosti a bez objektivního a opodstatněného odůvodnění, je zvláštní formou rasové diskriminace, která porušuje lidská práva.²⁵² Diskriminace v přístupu

²⁴⁶ Evropská komise. MEMO/05/482, Brusel, 14. prosince 2005, Financial Penalties for Member States who fail to comply with Judgments of the European Court of Justice: European Commission clarifies rules. (Finanční penále pro členské státy, které nesplní rozsudky Evropského soudního dvora: Evropská komise vysvětluje pravidla.) Dostupné na: http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-05-482_en.htm?locale=en

²⁴⁷ Tamtéž.

²⁴⁸ CERD, obecné doporučení č. 27. Diskriminace Romů, zpráva zvláštního zpravodaje pro právo na vzdělání, odst. 83

²⁴⁹ The right to education: follow-up to Human Rights Council resolution 8/4, A/HRC/17/L.11 (Právo na vzdělání: navázání na rezoluci Rady pro lidská práva 8/4, A/HRC/17/L.11), 9. června 2011, odst. 4b

²⁵⁰ CERD, obecné doporučení č. 27. odst. 20

²⁵¹ Tamtéž odst. 18, 19

²⁵² CESCR, obecný komentář č. 27, Non-discrimination in Economic, Social and Cultural Rights (Nediskriminace v ekonomických, sociálních a kulturních právech), odst. 19, CERD, obecné doporučení č. 27, odst. 18.

ke vzdělání založená na rasovém nebo etnickém původu, jehož je segregace specifickým druhem, je explicitně zakázána.²⁵³ Článek 14 Evropské úmluvy o lidských právech vyžaduje, aby státní úřady lidem na svém území zajistily právo na vzdělání bez diskriminace na základě jakéhokoli důvodu včetně rasy nebo sociálního původu, rodu nebo jiného postavení. Podle mezinárodního práva o lidských právech musí být zákaz diskriminace prosazen ihned – rovné zacházení nemůže být zaváděno postupně či záviset od dostupnosti zdrojů.²⁵⁴

PŘÁVO NA VZDĚLÁNÍ

Úřady v České republice jsou povinny respektovat, chránit a naplňovat právo na vzdělání bez diskriminace v souladu s řadou mezinárodních smluv o lidských právech, včetně Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod (Evropská úmluva o lidských právech), Mezinárodního paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech (ICESCR) a Úmluvy o právech dítěte. Podle těchto standardů musí být vzdělání přístupné všem, včetně nejzranitelnějších skupin, z právního i faktického hlediska bez diskriminace.²⁵⁵

Vzdělání má nepostradatelnou roli při prosazování lidských práv a demokracie a je to základní nástroj, kterým se mohou ekonomicky a sociálně marginalizovaní dospělí a děti dostat z chudoby a získat prostředky, díky nimž se budou moci plně zapojit do života svého společenství.²⁵⁶ Státy včetně České republiky, které se staly stranou ICESCR, souhlasily s tím, že „vzdělání má umožnit všem osobám účinnou účast ve svobodné společnosti, napomáhat k vzájemnému porozumění, snášenlivosti a přátelství mezi... všemi rasovými, etnickými a náboženskými skupinami...“²⁵⁷

Výbor OSN pro hospodářská, sociální a kulturní práva, který poskytuje závazný výklad povinností plynoucích z ICESCR, upřesnil, že základní vzdělání musí být:

- Povinné a bezplatně přístupné všem. Vzdělání musí mít vhodnou kvalitu náležitou pro dítě a musí prosazovat uskutečnění ostatních práv dítěte;
- Dostupné – fyzicky a ekonomicky – všem, bez diskriminace;
- Přijatelné – jinými slovy náležité, kulturně přiměřené a s dobrou kvalitou;
- Přizpůsobitelné potřebám měnících se společností a komunit a reagující na potřeby studentů v jejich

253 Čl. 26 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech uvádí: „Všichni jsou si před zákonem rovni a mají právo na stejnou ochranu zákona bez jakékoli diskriminace. Zákon zakáže jakoukoli diskriminaci a zaručí všem osobám stejnou a účinnou ochranu proti diskriminaci z jakýchkoli důvodů, např. podle rasy, barvy, pohlaví, jazyka, náboženství, politického nebo jiného přesvědčení, národnostního nebo sociálního původu, majetku a rodu.“ Článek 2(1) uvádí: „Každý stát, který je smluvní stranou Paktu, se zavazuje respektovat práva uznaná v tomto Paktu a zajistit tato práva všem jednotlivcům na svém území a podléhajícím jeho jurisdikci, bez jakéhokoli rozlišování podle rasy, barvy, pohlaví, náboženství, politického nebo jiného smýšlení, národnostního nebo sociálního původu, majetku, rodu nebo jiného postavení.“

254 CESCR. Obecný komentář č. 13, odst. 31.

255 CESCR. Obecný komentář č. 13, Právo na vzdělání E/C.12/1999/10, odst. 6(b).

256 CESCR. Obecný komentář č. 13, odst. 1.

257 Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech, čl. 13 (1).

rozmanitým sociálním a kulturním prostředím.²⁵⁸

Nejlepší zájem dítěte

Jakožto strana Úmluvy OSN o právech dítěte má Česká republika povinnost zajistit, že ve všech jednáních týkajících se dětí – včetně administrativních rozhodnutí škol – bude prvořadým hlediskem nejlepší zájem dítěte.²⁵⁹ Vzdělání dítěte má být zaměřené mj. na přípravu dítěte na zodpovědný život ve svobodné společnosti, v duchu porozumění, míru, tolerance, rovnosti pohlaví a přátelství mezi lidmi, etnickými, národními a náboženskými skupinami a původními obyvateli.²⁶⁰ Takové chápání vzdělání přesahuje formální školní docházku. Zahrnuje širokou škálu životních zkušeností a učebních procesů, které dětem umožňují individuálně i společně rozvíjet své osobnosti, talenty a schopnosti a v rámci společnosti žít plný a uspokojující život.²⁶¹ K modelu vzdělávání, který vyhovuje těmto hodnotám, může vést pouze efektivní začlenění romských dětí do integrovaných běžných škol společně s neromskými dětmi.

ZÁKAZ ODDĚLENÝCH ŠKOL NEBO TŘÍD

Úmluva UNESCO proti diskriminaci v oblasti vzdělávání, již je Česká republika stranou, upřesňuje, že zakládání oddělených institucí – včetně oddělených škol – pro osoby nebo skupinu osob porušuje princip rovného zacházení a představuje diskriminaci.²⁶² Zásada, že oddělené vzdělávání je ve své podstatě nerovné, byla vyslovena ve Spojených státech amerických již před více než 50 lety. Nejvyšší soud USA v případě *Brown proti školní radě* vyjádřil názor, že segregace dětí ve veřejných školách pouze na základě rasy připravuje děti z menšinové skupiny o rovné vzdělávací příležitosti, přestože fyzické vybavení škol a další „hmatatelné“ faktory mohou být stejné.²⁶³

Přestože mezinárodní právo uznává, že za některých podmínek nemusí být oddělené vzdělávací systémy nebo instituce – např. školy zřízené z náboženských nebo jazykových důvodů – považovány za porušení zákazu diskriminace,²⁶⁴ takové oddělení musí být volitelné a nabízené vzdělání musí být v souladu se standardy pro vzdělávání na stejné úrovni stanovené kompetentními úřady.²⁶⁵

EVROPSKÝ SOUD PRO LIDSKÁ PRÁVA O SEGREGACI ROMŮ

V případech spojených s právem romských dětí na vzdělání bez diskriminace Evropský soud pro lidská práva uznal, že zakládání oddělených institucí k oddělování skupin lidí na základě jejich etnické příslušnosti nebo z

258 CESCR, obecný komentář č. 13, odst. 6.

259 Úmluva o právech dítěte, čl. 3(1).

260 Úmluva o právech dítěte, čl. 29(1)d.

261 Výbor pro práva dítěte, obecný komentář č. 1, Cíle vzdělání, CRC/GC/2001/1, odst. 2.

262 Úmluva proti diskriminaci v oblasti vzdělání, čl. 1(1)c.

263 *Brown v Board of Education of Topeka* (*Brown proti školní komisi v Topece*), Nejvyšší soud USA, 347 U.S. 483 (1954).

264 CESCR. Obecný komentář č. 13, odst. 33.

265 Úmluva UNESCO proti diskriminaci v oblasti vzdělání, článek 2.

jiných důvodů porušuje Evropskou úmluvu o lidských právech. Segregované vzdělávání romských žáků Evropský soud pro lidská práva veřejně odsoudil v případě *Sampanis proti Řecku* v roce 2008. Evropský soud pro lidská práva nepřijal vysvětlení řecké vlády, že rozdílné jednání s romskými a neromskými dětmi má „objektivní a opodstatněné odůvodnění a že existuje rozumný poměrný vztah mezi prostředky a zamýšleným cílem“. Evropský soud pro lidská práva vyjádřil zejména názor, že bez ohledu na záměr úřadů vzdělávat romské děti, rozdílné metody pro zápis romských dětí a jejich umístění do segregovaných přípravných tříd připojených k hlavní školní budově se v podstatě rovná diskriminaci.²⁶⁶

V rozsudku *Oršuš a ostatní proti Chorvatsku* z roku 2010 Evropský soud pro lidská práva dospěl k závěru, že umístování romských žáků do výhradně romských tříd v určitých obdobích jejich základní školní docházky nemá žádné objektivní a opodstatněné odůvodnění, a shledal, že Chorvatsko porušilo článek 14 Evropské úmluvy o lidských právech společně se článkem 2 protokolu č. 1.²⁶⁷

V rozsudku z roku 2013 *Lavida a ostatní proti Řecku* Evropský soud pro lidská práva stanovil, že absence protisegregačních opatření představuje diskriminaci a porušení práva na vzdělání. Příklad se týkal základní školy, do které chodily pouze romské děti. Snahy zapsat je do jiných škol v dané oblasti byly neúspěšné kvůli odporu neromských rodičů. Přestože řecké ministerstvo školství mělo o existenci etnické segregace v dané škole informace, nepřijalo příslušná opatření k jejímu odstranění. Tato opatření mohla zahrnovat přehodnocení spádových oblastí nebo přemístění romských žáků do jiných škol.²⁶⁸

NESCHOPNOST ZAVÉST SYSTÉM SBĚRU DAT

Podle Úmluvy o odstranění všech forem rasové diskriminace a dalších standardů je Česká republika povinna „zvláště odsuzovat rasovou segregaci a [...] předcházet, zakázat a odstranit všechny praktiky tohoto druhu [...]“.²⁶⁹ Aby tak učinila, země má povinnost vzdělávání důkladně monitorovat – včetně odpovídajících politik, institucí, programů, výdajů a jiných praktik – aby mohla identifikovat a přijmout opatření, která by řešila jakoukoliv faktickou diskriminaci. Úřady by měly sbírat data v oblasti vzdělávání rozčleněná podle zakázaných důvodů diskriminace, včetně pohlaví a etnické příslušnosti.²⁷⁰

I přes několik pokusů různých institucí, zejména České školní inspekce²⁷¹ a veřejného ochránce práv (ombudsmana) Česká republika v současnosti systematicky neshromažďuje data o vzdělávání rozčleněná podle etnické příslušnosti.²⁷² Na nedostatek údajů o etnické

²⁶⁶ *Sampanis a ostatní proti Řecku*, č. 32526/05, 2008-IX ECHR odst. 96.

²⁶⁷ *Oršuš a ostatní proti Chorvatsku*, rozsudek Velkého senátu Evropského soudu pro lidská práva, odst. 184, 185.

²⁶⁸ *Lavida a ostatní proti Řecku*, č. 7973/10, rozsudek Velkého senátu Evropského soudu pro lidská práva, odst. 73.

²⁶⁹ Úmluva OSN o odstranění všech forem rasové diskriminace, článek 3.

²⁷⁰ CESCR. Obecný komentář č. 13, odst. 37.

²⁷¹ Tematická zpráva České školní inspekce „Postup transformace bývalých zvláštních škol ve školním roce 2011/2012“, červenec 2012, dostupná na: <http://www.csicr.cz/getattachment/641ebe0e-36b3-4ba3-af8f-e5bf939040e2>

²⁷² Zpráva z České republiky ohledně případu D. H. a ostatní proti České republice, „Výzkum veřejného ochránce práv k otázce etnického složení žáků bývalých zvláštních škol: závěrečná zpráva“, dokument č. DH-DD(2012)803E, červen 2012, dostupný na <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=2153914&SecMode=1&DocId=1924992&Usage=2>

příslušnosti ve vzdělávání se znepokojením poukázaly různé mezinárodní orgány monitorující lidská práva, včetně komisaře Rady Evropy pro lidská práva.²⁷³

273 Zpráva Niise Muižniekse, komisaře Rady Evropy pro lidská práva po jeho návštěvě České republiky od 12. do 15. Listopadu 2012, CommDH(2013)1, odst. 47

5. DOPORUČENÍ

Rozsah a systematická povaha diskriminace Romů v základních školách v České republice, popsané v této zprávě, vyžadují komplexní a důkladnou reformu vzdělávacího systému. Reforma jako taková potřebuje silnou politickou podporu a konkrétní kroky od premiéra, ministra školství a ministra pro lidská práva. První krok českých úřadů by měl být jednoznačný politický závazek vypořádat se přednostně s celou škálou nezákonných praktik identifikovaných v této zprávě, který by měla okamžitě následovat rozhodná opatření.

Aby diskriminace Romů v českých školách byla odstraněna, Amnesty International předkládá následující doporučení:

Aby byl zaručen potřebný politický závazek k reformě, předseda vlády by měl:

- Veřejně přiznat, že Česká republika čelí systematickému problému etnické diskriminace zacílené proti romským dětem na základních školách, a vyjádřit jednoznačný závazek tuto diskriminaci řešit.
- Přidělit potřebné zdroje včetně finančních, lidských a technických, aby mohly být účinně zavedeny potřebné reformy, které by skoncovaly s diskriminací a segregací v českých školách.

Aby se vyřešila diskriminace Romů v základních školách praktických, ministr školství musí:

- Připravit plán s realistickým harmonogramem a rozpočtem s konkrétními cíli a termíny pro postupné zrušení vzdělávacích programů pro žáky s lehkým mentálním postižením a co nejdříve ho začít realizovat.
- Poskytnout vhodnou metodickou podporu a zajistit vhodné financování podpůrných opatření pro školy, aby byla zajištěna úspěšná inkluze a integrace do běžných škol dětí s různou úrovní schopností, různé etnické příslušnosti, národnosti či z různého socioekonomického prostředí.
- Zavést povinný bezplatný poslední rok předškolní docházky.
- Přijmout předpisy, které školám a školským poradenským zařízením uloží povinnost upřednostňovat individuální integraci do běžných škol před umisťováním do základních škol praktických.
- Okamžitě začít přearozovat všechny romské děti, které byly nezákonně nebo chybně umístěny do základní školy praktické, do běžných škol, kde se společně vzdělávají romští a neromští žáci, a poskytnout jim podporu pro usnadnění úspěšné integrace.

Aby skončila segregace v běžných školách, vláda by měla:

- Přijmout národní plán a harmonogram s konkrétními termíny, který by byl zahájen co nejdříve, s jasnými ročními cíli za účelem odstranění školní segregace a zajištění inkluzivního vzdělávání.
- Novelizovat školský zákon tak, aby místním úřadům ukládal povinnost předcházet

vytváření etnicky segregovaných škol. Tato povinnost by také měla místní úřady přimět k přijetí plánu na odstranění segregace.

- V souladu s touto povinností by měly místní úřady přezkoumat současné školní spádové oblasti s cílem vyhodnotit, zda neusnadňují etnickou segregaci škol, a pokud ano, zavést vhodné změny.
- V souladu se školským zákonem (§ 178.1) vydat a rozšířit na školy pokyny, které jim zakážou odmítat děti z jejich spádové oblasti.

Aby skončila diskriminace romských žáků v základních školách, ministr školství by měl:

- Přijmout pracovní definici nezákonné diskriminace (založenou na různých důvodech identifikovaných národním a mezinárodním právem, včetně etnické příslušnosti) a segregace ve školách.
- Zajistit, že povinnost jednat se žáky a s jejich rodiči rovně a bez rasových předsudků, bude obsažena v profesních standardech učitele a v odborných kurzech pro učitele.
- Zavést celonárodní školicí programy s cílem rozšířit mezi učitele porozumění zásady rovného zacházení a nediskriminace.
- Přijmout metodický pokyn „Jak reagovat na diskriminační chování“, který by upřesnil, jaké chování a výroky mohou znamenat nepřijatelnou diskriminaci a rasové a jiné formy obtěžování a zastrašování a jak by se měly řešit.
- Zajistit, že jakékoliv diskriminační jednání ze strany učitelů, jiných zaměstnanců školy a zaměstnanců školských poradenských zařízení bude náležitě vyšetřeno a řešeno v rámci systému kontroly výkonnosti (včetně možných disciplinárních kroků).
- Pozměnit Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání (RVP ZV) tak, aby v části „Principy RVP ZV“ výslovně zahrnoval zásadu rovného zacházení.
- Uložit školám povinnost propagovat lidská práva, rozmanitost, vzájemný respekt, toleranci, porozumění a dobré vztahy mezi lidmi různých rasových a etnických skupin a přenést tuto zásadu (o tom, že vzdělání má šířit porozumění mezi etnickými skupinami) do programu občanské výchovy.
- Zajistit školám vhodnou metodickou a finanční podporu pro rozvoj a zavádění programů propagujících respekt a porozumění mezi etnickými (a sociálními) skupinami. Zajistit, že školy budou vědět o možnostech financování z fondů EU pro programy propagující respekt a multikulturní vzdělání.
- Navrhnout, propagovat a zajistit realizaci mimoškolních aktivit pro romské a neromské děti a rodiče, které pomohou zbořit překážky a poskytnou dětem doplňkové vzdělávací příležitosti.

Aby se skoncovalo s diskriminační šikanou:

- Doplnit a ve školách rozšířit metodické pokyny Ministerstva školství ohledně šikany, které

budou obsahovat a definovat diskriminační šikanu.

- Požadovat, aby všechny školy braly vážně a důkladně prošetřily všechny stížnosti na šikanu a aby patřičně reagovaly, včetně disciplinárních kroků proti žákům i zaměstnancům, pokud se prokáže, že obvinění jsou odůvodněná.
- Zajistit, že všichni inspektoři České školní inspekce budou vyšetřovat a nahlašovat diskriminační šikanu, včetně shromažďování svědectví dětí a rodičů, kterých se dotkla, a vytváření konkrétních doporučení k jejímu řešení.
- Provést pilotní monitoring diskriminační šikany Českou školní inspekci na vybraných základních školách ve všech 14 krajích a zveřejnit jeho výsledky.

Aby se posílilo monitorování a zodpovědnost, vláda by měla:

- Umožnit České školní inspekci naplňovat svou funkci v oblasti prevence, zákazu a odstraňování diskriminace a segregace ve vzdělávání poskytnutím odpovídajících finančních a lidských zdrojů, detailních pokynů a postupů jak identifikovat, monitorovat a potírat segregaci v praxi na základě vhodných ukazatelů.
- Posílit kapacitu České školní inspekce přijímat stížnosti a ukládat školám a místním úřadům sankce za porušování zákazu diskriminace a segregace a proškolit její zaměstnance ohledně problému diskriminace a zásady rovného zacházení ve vzdělávání.
- Zajistit, že Česká školní inspekce bude dohlížet na to, aby hodnocení školní zralosti nepřinášelo žádné diskriminační překážky zápisu do školy.
- Vyvinout systém sběru dat s cílem umožnit tvorbu přesných a dlouhodobých statistik o žácích na základním, středním a vyšším stupni vzdělávání, rozčleněných podle etnicity, věku, státní příslušnosti, pohlaví, postižení, původu a socioekonomického postavení, které bude možné použít pro identifikaci a řešení diskriminace a segregace.
- Zajistit, že při vývoji systému sběru dat bude spolupracovat Ministerstvo školství (Odbor analyticko-statistický) s veřejným ochráncem práv (ombudsmanem) a že metodika sběru a analýzy dat bude odpovídat standardům osvědčených postupů.

Doporučení Evropské unii

- Zajistit, že řízení pro porušení povinnosti, které proti České republice v září 2014 zahájila Evropská komise kvůli porušení směrnice o rasové rovnosti, zůstane otevřené, dokud vláda nepřijme účinná opatření, která ukončí diskriminaci Romů ve vzdělání.
- Monitorovat využití fondů EU a zajistit, že nepovede k rasové segregaci na poli vzdělávání ani na jiných polích.
- Zvážit vyčlenění specifického rozpočtu na školení pro zástupce Romů a jiných menšin o politikách, strukturách a pracovních metodách EU.

AŽ UŽ V OSTŘE SLEDOVANÉM KONFLIKTU,
NEBO V ZAPOMENUTÉM KOUTU PLANETY,
AMNESTY INTERNATIONAL BOJUJE ZA
SPRAVEDLNOST, SVOBODU A DŮSTOJNOST
A SNAŽÍ SE ZÍSKAT PODPORU VEŘEJNOSTI
K VYBUDOVÁNÍ LEPŠÍHO SVĚTA

CO MŮŽETE UDĚLAT?

Aktivisté po celém světě ukazují, že je možné postavit se nebezpečným silám, které podřývají lidská práva. Staňte se součástí tohoto hnutí. Bojujte proti těm, kteří šíří strach a nenávist.

- Přidejte se k Amnesty International a staňte se součástí celosvětového hnutí, které bojuje za skoncování s porušováním lidských práv. Pomozte nám změnit svět.
- Přispějte na podporu práce Amnesty International.

Společně můžeme být lépe slyšet.

☐ Mám zájem o zaslání bližších informací o tom, jak se stát členem Amnesty International

Jméno

Adresa

Země

E-mail

☐ Chci přispět Amnesty International (příspěvky jsou přijímány v UK£, US\$ nebo €)

Částka

Příspěvek strhněte z mé karty

☐ Visa

☐ Mastercard

Číslo

Konec platnosti

Podpis

Tento formulář prosím odevzdejte v kanceláři Amnesty International ve Vaší zemi.

Kanceláře Amnesty International po celém světě najdete zde: www.amnesty.org/en/worldwide-sites
Pokud ve Vaší zemi není kancelář Amnesty International, odešlete prosím tento formulář na adresu:

Amnesty International, International Secretariat, Peter Benenson House,
1 Easton Street, London WC1X 0DW, United Kingdom

**CHCI
POMÁHAT**

CHCE TO VÍCE SNAHY

ETNICKÁ DISKRIMINACE ROMSKÝCH DĚTÍ V ČESKÝCH ŠKOLÁCH

Romské děti v České republice již celá desetiletí zažívají v základním vzdělávání systematickou diskriminaci. Mnoho z nich je umisťováno do tzv. základních škol praktických určených žákům s lehkým mentálním postižením. Děti v běžných školách jsou často segregovány ve výhradně romských školách a třídách nebo zažívají jiné druhy odlišného zacházení. Často se objevují zprávy o rasové šikaně a ostrakizaci ze strany neromských spolužáků nebo dokonce o otevřených předsudcích ze strany některých učitelů.

I přes rozsudek Evropského soudu pro lidská práva z roku 2007, že Česká republika porušila práva romských dětí na to, aby nebyly diskriminovány v přístupu ke vzdělání, nebyly podniknuty vhodné kroky k řešení tohoto problému. Lidská práva tisíců romských dětí jsou i nadále porušována. V odpovědi na tento problém Evropská komise zahájila s Českou republikou řízení pro porušení zákazu diskriminace ve vzdělání, stanoveného směrnicí EU o rasové rovnosti.

Právo na vzdělání romských dětí Amnesty International v České republice monitoruje a zkoumá od roku 2006. Tato zpráva představuje zjištění nového výzkumu, který proběhl v roce 2014. Zaměřuje se na čtyři hlavní místa, kde zástupci Amnesty International navštívili okolo 30 škol, mluvili s jejich řediteli, učiteli, rodiči a žáky a uspořádali s romskými dětmi několik workshopů.

K řešení rozsahu a systematické povahy diskriminace Romů v České republice je potřeba důkladná reforma systému základního vzdělání. Amnesty International vyzývá vládu, aby se jasně zavázala zabývat se tímto problémem a zahájila reformu, která bude otevřeně řešit etnické předsudky a diskriminaci.

